

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matjaž Hribar

**STRATEGIJA AKTIVNEGA NENASILJA NA KOSOVU
MED LETI 1988 IN 1999**

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2006

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Matjaž Hribar

Mentor: doc. dr. Vinko Vegič

**STRATEGIJA AKTIVNEGA NENASILJA NA KOSOVU
MED LETI 1988 IN 1999**

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2006

Strategija aktivnega nenasilja na Kosovu med leti 1988 in 1999

Ključne besede: nenasilje, strategija, Kosovo, Jugoslavija.

Kosovsko albansko gibanje oziroma strategijo aktivnega nenasilja lahko razdelimo na dve obdobji. Prvo obdobje je trajalo od konca leta 1988, ko pride do prvih množičnih nenasilnih protestov rudarjev, pa vse do leta 1992. Takrat oblast prevzame Ibrahim Rugova, ki se zavzema za pasivno nenasilje (nasprotuje demonstracijam, kakršnim koli večjim mirnim akcijam, ki bi lahko vznemirile srbsko oblast). Osredotoči se predvsem na vzpostavitev vzporednih ustanov in na pridobivanje mednarodne pomoči. Del njegove politike je tudi načelo neodgovarjanja Albancev na srbske provokacije in nepriznavanje legitimnosti srbskih oblasti. Vendar njegova politika ni prinesla rezultatov, ki so si jih želeli kosovski Albanci. Pojavljati se začnejo zahteve po bolj aktivnem nenasilju. Drugo obdobje aktivnega nenasilja se začne leta 1996 z ženskimi protesti. Tukaj so najbolj dejavni študentje, ki postanejo nosilci aktivnega nenasilja. Njegov konec pa najavi pokol albanskih civilistov v Drenici leta 1998, kar sproži množično odhajanje ljudi v Osvobodilno vojsko Kosova (OVK). Začnejo se oboroženi boji med OVK in srbskimi silami. Idejo o (aktivnem) nenasilju leta 1999 dokončno pokoplje napad zveze NATO na Jugoslavijo.

Strategy of active nonviolence in Kosovo between 1988 and 1999

Key words: nonviolence, strategy, Kosovo, Yugoslavia.

We could divide the Kosovo-albanian movement or rather the strategy of active nonviolence into two periods. The first period lasted from the end of the year 1988, when there came to first nonviolent mass demonstrations of coalminers and up until the year 1992. It was then that Ibrahim Rugova, who is a fervent spokesman of passive nonviolence (he is against demonstrations, or any other mass peaceful actions, which could yet disturb the Serbian authorities), became leader. He focuses mainly on the establishment of parallel structures and lobbying for international support. A part of his politics is formed also on a principle that Albanians would not react to Serbian provocations and that they would not acknowledge the legitimacy of Serbian authorities. Yet his politics did not bear fruit the way the Albanians in Kosovo has wanted. Demands toward a more active nonviolence policy arise. The second period of the active nonviolence starts with the women's demonstrations in the year 1996 and lasts until the year 1998. Here the most active part is acted out by the students, who become the pillars of the active nonviolence. Its end comes after the slaughter of Albanian civilians in Drenica in the year 1998, which spurs masses of people to join the Kosovo Liberation Army. Armed conflicts occur between the Kosovo Liberation Army and Serbian armed forces. The idea of (active) nonviolence ends bitterly by the NATO's air strikes on Yugoslavia in 1999.

KAZALO

1. UVOD	7
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1 PREDMET PREUČEVANJA	9
2.2 CILJI PREUČEVANJA	9
2.3 HIPOTEZE.....	10
2.4 METODOLOGIJA.....	10
3. KOSOVO	11
3.1 ZGODOVINA.....	11
3.2 PREBIVALSTVO	13
3.3 USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ.....	14
4. NENASILJE	15
5. STRATEGIJA	19
6. ZAČETKI NENASILJA NA KOSOVU	21
6.1 OBDOBJE MED 1988 IN 1992.....	21
6.1.1 Rudarji.....	22
6.1.2 Ženske.....	23
6.1.3 Politika	24
6.1.4 Drugi	26
7. CILJI NENASILJA/OSNOVA ZA AKTIVNO NENASILJE	28
7.1 NEPRIZNAVANJE LEGITIMNOSTI SRBSKE OBLASTI.....	29
7.2 NEODGOVARJANJE NA PROVOKACIJE.....	30
7.3 MEDNARODNA POMOČ	31
7.4 VZPOREDNE USTANOVE.....	34
7.4.1 Oblast.....	34
7.4.2 Šolstvo	36
7.4.2.1 Univerza v Prištini	38
7.4.3 Zdravstvo.....	40
7.4.4 Mediji	41

7.4.5	<i>Umetnost in šport</i>	42
7.4.6	<i>Gospodarstvo</i>	43
8.	AKTIVNO NENASILJE MED LETI 1996 IN 1999	44
8.1	RAZLOGI ZA POJAV AKTIVNEGA NENASILJA	44
8.1.1	<i>Kritika Rugove</i>	46
8.1.1.1	<i>Spodkopavanje podpore in baze moči Miloševića</i>	47
8.2	ŽENSKE.....	49
8.3	ŠTUDENTSKO GIBANJE 1997–1998	50
9.	ODGOVOR SRBIJE NA NENASILNI UPOR ALBANCEV	54
9.1	POLITIKA	54
9.2	POLICIJA IN PARAVOJAŠKE SILE	56
9.3	ODPUŠČANJE	56
9.4	BEGUNCI	57
10.	OSVOBODILNA VOJSKA KOSOVA – OVK	58
11.	ZAKLJUČEK	60
12.	LITERATURA IN VIRI	64
13.	PRILOGE	71

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

- AIM** – Alternativna informativna mreža
- BiH** – Bosna in Hercegovina
- BSPK** – *Independent Union of Trade Unions of Kosovo* (Zveza svobodnih delavskih sindikatov Kosova)
- CDHRF** – *Council for Defence of Human Rights and Freedoms* (Svet za obrambo človekovih pravic in svoboščin)
- CC** – *Coordinating council of political parties* (Usklajevalni svet političnih strank)
- EU** – Evropska unija
- FRJ** – Federativna republika Jugoslavija
- LDK** – *Lidhja Demokratike e Kosovës* (Demokratska zveza Kosova)
- NATO** – *North Atlantic Treaty Organization* (Organizacija Severnoatlantske pogodbe)
- OVK** – Osvobodilna vojska Kosova
- OVSE** – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
- OZN** – Organizacija združenih narodov
- PPK** – *Parliamentary Party of Kosovo* (Parlamentarna stranka Kosova)
- PPLEDP** – *Programme for peace, liberty, equality, democracy and prosperity* (Program za mir, svobodo, enakost, demokracijo in blaginjo)
- SFRJ** – Socialistična federativna republika Jugoslavija
- UNICEF** – *United Nations Children's Fund* (Mednarodni sklad OZN za otroke)
- UJDI** – *Association for a Yugoslav Democratic Initiative* (Združenje jugoslovanske demokratične pobude)
- UNHCR** – *United Nations High Commissioner for Refugees* (Visoki komisariat Združenih Narodov za begunce)
- UPSUP** – *University of Prishtina Students Union* (Združenje študentov Univerze Priština)
- WHO** – *World Health Organization* (Svetovna zdravstvena organizacija)
- VS OZN** – Varnostni svet Organizacije združenih narodov
- ZDA** – Združene države Amerike
- ZRJ** – Zvezna republika Jugoslavija

1. UVOD

Zgodovina človeštva je zgodovina nasilja. Nasilje se je v zgodovini uveljavilo kot osnovno sredstvo za reševanje sporov oziroma sredstvo za doseg ciljev. Vendar obstaja alternativa nasilnemu reševanju sporov, to je nenasilno delovanje. Primeri uporabe nenasilja segajo od leta 494 pr. n. št. – ko so plebejci zaradi slabih življenjskih razmer zapustili Rim in se nastanili na enem od sedmih rimskih gričev ter zavračali opravljanje nalog v mestu, vse dokler niso ugodili njihovim zahtevam – pa vse do današnjega dne, ko zlasti narodi vzhodne in jugovzhodne Evrope oziroma narodi nekdanje Sovjetske zveze z nenasiljem spreminjajo politične sisteme lastnih držav. Eden zadnjih in najbolj znanih je primer ukrajinske oranžne revolucije, ko so z uporabo metod nenasilja oblast prevzele demokratično usmerjene stranke. Nenasilni boj je v dvajsetem stoletju zajel ves svet, potekal je skoraj na vseh kontinentih, v Severni Ameriki (ZDA), Južni in Srednji Ameriki (Gvatemala, Salvador, Brazilija, Mehika, Čile, Argentina, Urugvaj, Haiti, Bolivija), Afriki (Alžirija, Egipt, Nigerija, Kenija, Madagaskar, Zaire, Zambija, Mali, Gvineja, Južnoafriška republika), Avstraliji in Aziji (Indija, Kitajska, Iran, Irak, Palestina, Južna Koreja, Filipini, Tajska, Burma, Kambodža, Tibet). V Evropi najbolj znani primeri uporabe nenasilja vključujejo države kot je Nemčija leta 1920 in 1923 (uspeh dosežejo z obsežno kampanjo nesodelovanja z novo oblastjo), Norveška, Danska, Finska in Nizozemska med drugo svetovno vojno, do konca stoletja pa se jim pridružijo še Vzhodna Nemčija, Češkoslovaška, Poljska, Madžarka, Litva, Latvija, Estonija ter Jugoslavija oziroma Srbija in Kosovo.

Kosovo ni očitno mesto za uporabo nenasilja. Vrednotni sistem kosovskih Albancev temelji na časti, ki je močno povezana z orožjem, saj je njihova najpomembnejša lastnina. Albanska zgodovina je polna nasilja, plemenskih bojev, odpadniških tolp, krvavih uporov in terorja, ki so ga nad kosovskimi Albanci izvajali skoraj vsi okupatorji. Znani so tudi primeri krvavega obračunavanja Albancev z nealbanskim prebivalstvom Kosova, predvsem srbskim. Jedro spora, ki se vleče že nekaj stoletij, je v tem, da imajo tako Srbi kot Albanci svojo vizijo Kosova. Srbi ga vidijo kot zibelko svojega naroda, kot srbsko sveto zemljo, kot neodtujljiv del srbskega ozemlja, ki mora zopet postati srbsko oziroma ozemlje z večinskim srbskim prebivalstvom. Na drugi strani pa Albanci kot potomci Ilirov in s tem avtohtoni prebivalci Kosova, tega zahtevajo zase. Kot večinsko prebivalstvo želijo odločati o lastni usodi, ki pa dolgoročno v nobenem primeru ni povezana s Srbijo. Želijo si neodvisno Kosovo ter združitev z Albanijo. Blizu cilja so bili med drugo svetovno vojno, ko je Italija pripojila

Kosovo Albaniji in obljubila ustanovitev Velike Albanije. Poleg tega je v šolah in uradih uvedla albanski jezik in dovolila izobešanje albanske zastave. Po končani vojni sledi uresničevanje srbskih ciljev, ki pa leta 1974, ko je sprejeta nova ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), s katero dobi Kosovo zametke države (uživajo največ pravic v vsej svoji zgodovini), deloma zaidejo s poti. SFRJ, ki jo je tedaj sestavljalo šest republik in dve avtonomni pokrajini (Kosovo in Vojvodina) v sestavi Republike Srbije, je po smrti predsednika Josipa Broza Tita leta 1980 zajela gospodarska in politična kriza. Narodi so zahtevali lastne neodvisne države. Že leto po Titovi smrti so kosovski Albanci začeli z demonstracijami (najprej študenti), v katerih so zahtevali večjo samostojnost in status republike. Varnostne sile so z uporabo nasilja prekinile nasilne proteste. Za mnoge Albance ti dogodki pomenijo začetek 18-letnega nasilja. Srbi se do sredine 80. zaradi vse večjih pritiskov, zastraševanj in napadov albanskih ekstremistov izseljujejo iz Kosova in zahtevajo umiritev razmer. Takrat srbski intelektualci pod okriljem srbske Akademije znanosti in umetnosti v memorandumu pozovejo k ukinitvi avtonomije in »razalbanjenju« Kosova. Po predlogu srbske vlade o ukinitvi avtonomije Kosova leta 1987, na Kosovu izbruhnejo nemiri. Nasilni protesti so v ospredju vse do leta 1990, izjema so le rudarji, ki uporabijo nenasilno metodo, gladovno stavko.

Kosovsko albansko gibanje oziroma strategijo aktivnega nenasilja lahko razdelimo na dve obdobji. Prvo obdobje je trajalo od konca leta 1988, ko pride do prvih množičnih nenasilnih protestov rudarjev, pa vse do leta 1992. Takrat oblast prevzame Ibrahim Rugova, ki se zavzema za pasivno nenasilje (nasprotuje demonstracijam, kakršnim koli večjim mirnim akcijam, ki bi lahko vznemirile srbsko oblast). Osredotoči se predvsem na vzpostavitev vzporednih ustanov in na pridobivanje mednarodne pomoči. Prav njegova neaktivnost, pasivnost je sprožila val kritik. Vse več prebivalstva je zahtevalo spremembe v njegovi politiki, ker ni prinesla rezultatov, ki so si jih želeli. Kosovski Albanci so zmotno pričakovali, da bo mednarodna skupnost rešila vse njihove probleme, da se bo pozornost mednarodne skupnosti po daytonskem sporazumu preusmerila na vprašanje Kosova. Pojavljati se začnejo zahteve po bolj aktivnem nenasilju. Prve proteste, ki jih imamo lahko za obliko aktivnega nenasilja, so leta 1996 izvedle ženske organizacije, s čimer se tudi začne drugo obdobje. Tukaj so najbolj dejavni študentje, ki postanejo nosilci aktivnega nenasilja. Njegov konec pa najavi pokol albanskih civilistov v Drenici leta 1998, kar sproži množično odhajanje ljudi v Osvobodilno vojsko Kosova (OVK). Začnejo se oboroženi boji med OVK in srbskimi silami. Idejo o (aktivnem) nenasilju leta 1999 dokončno pokoplje napad zveze NATO na Jugoslavijo.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 PREDMET PREUČEVANJA

Predmet preučevanja diplomskega dela je strategija aktivnega nenasilja na Kosovu med leti 1988 in 1999 oziroma obdobje od prvih protestov rudarjev do napada zveze NATO (*North Atlantic Treaty Organization* – Organizacija Severnoatlantske pogodbe) na Jugoslavijo. Pri tem je zajeto tudi tako imenovano pasivno nenasilje, ki zaznamuje obdobje od leta 1992 do 1996. V prvem delu naloge bom predstavil pojma nenasilje in strategija ter zgodovino Kosova. V nadaljevanju se bom osredotočil na delovanje in strategijo rudarjev, politikov in žensk med obdobjem, ki postavi temelje za nadaljnje delovanje aktivnega in pasivnega nenasilja, torej med leti 1988 in 1992. Predmet preučevanja je tudi reševanje kosovske krize pomembnejših akterjev mednarodne skupnosti (OZN, EU, ZDA, OVSE, NATO), saj albanska strategija temelji na pridobitvi mednarodne pomoči, ki bi rešila kosovsko vprašanje. Druga stalnica strategije kosovskih Albancev, ki bo podrobneje predstavljena, je ohranjanje vzporednega sistema, ki poleg neodgovarjanja Albancev na srbske provokacije in nepriznavanja legitimnosti srbskih oblasti omogoči obstoj albanske skupnosti na Kosovu. V zaključni fazi pa bo predmet mojega proučevanja aktivno nenasilje med leti 1996 in 1999 s poudarkom na študentskem gibanju kot simbolom aktivnega nenasilja. Zajel bom tudi razloge, ki so pripeljali do aktivnega nenasilja, oziroma skušal pokazati, ali je bilo delovanje Rugove in Demokratske zveze Kosova (LDK – *Lidhja Demokratike e Kosovës*) kot dveh najpomembnejših političnih akterjev na Kosovu ustrezno ali neustrezno. Za boljše razumevanje odločitve kosovskih Albancev za nenasilje in v končni fazi za množičen prehod k nasilju (pri tem mislim na množičen vstop Albancev v Osvobodilno vojsko Kosova, le-ta bo tudi del moje diplomske naloge), bom opisal ukrepe srbskih oblasti in varnostnih organov, usmerjene proti Albancem na Kosovu.

2.2 CILJI PREUČEVANJA

Cilj diplomske naloge je prikazati pravilnost odločitve kosovskih Albancev za nenasilje, tako pasivno kot aktivno, njuno povezanost in strategijo, na kateri temelji albanski upor. Njihovo razumevanje svetovnih in domačih razmer in ustrezno ali neustrezno reševanja konflikta s strani mednarodne skupnosti. Pojasniti koncept nenasilja in s pomočjo zgodovine predstaviti zapletenost srbsko-albanskih odnosov, ki so v veliki meri odgovorni za sedanje razmere.

2.3 HIPOTEZE

1. Nenasilni upor kosovskih Albancev je omogočil preživetje Kosova kot ozemlja z večinskim deležem Albancev oziroma države v državi.
2. Enakovredno vlogo odigrata »pasivno« in »aktivno« nenasilje, ki v danih razmerah izkoristita vse razpoložljive možnosti.
3. Nenasilje je izpolnilo vsa pričakovanja kosovskih Albancev in omogočilo dosego zastavljenih ciljev.
4. Na Kosovu je bilo aktivno nenasilje enakovredna alternativa oboroženemu boju.

2.4 METODOLOGIJA

Prva etapa v izdelavi moje naloge bo zbiranje informacij in podatkov (metoda sistematičnega zbiranja virov). Sledila bo analiza vsebine relevantnih virov. Analiza primarnih virov bo vsebovala pregled najpomembnejših dokumentov Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov, resolucij, ki postavijo osnovo za ukrepanje mednarodne skupnosti in predstavljajo uresničitev enega od glavnih ciljev kosovskih Albancev. Analiza sekundarnih virov bo zajemala pregled knjig, člankov v revijah in na svetovnem spletu in bo uporabljena v celotni nalogi. V delih, kjer bom predstavil zgodovinski pregled dogajanja na Kosovu in kronologijo demonstracij, dogajanja v šolstvu, bom uporabil kronološko metodo.

3. KOSOVO

3.1 ZGODOVINA

Ko obravnavamo problem položaja in prihodnosti Kosova, moramo vsekakor upoštevati zgodovinske okoliščine.

Albanski nacionalizem svoje zahteve v prvi vrsti utemeljuje s sedanjim demografskim stanjem: Albanci so na Kosovu v večini, ozemlje pokrajine je v etničnem pogledu skoraj strnjeno albansko, zato s sklicevanjem na pravico do samoodločbe zahtevajo določene ustavne in politične spremembe. Pri doseganju ciljev si pomagajo z zgodovino. Trdijo, da so Albanci kot potomci Ilirov praprebivalci Balkanskega polotoka, torej tudi kosovskega območja, da so bili v teh krajih že davno pred naselitvijo Slovanov in da so jih Srbi v 13. in 14. stoletju samo začasno odrinili s »prvotne« albanske zemlje. Nesporno zgodovinsko dejstvo je, da se je na širokem območju Kosova in Metohije ohranjala kontinuiteta srbskega naroda ves čas od zgodnjega srednjega veka do propada srbske države (1459). Upravičeno bi lahko rekli, da so bili Kosovo, Metohija in drugi deli današnje kosovske pokrajine v 13., 14., 15. in 16. stoletju etnično najbolj homogeno območje srbske države (Lutovac v Altimari in dr., 1984: 85, 89). Tu so bili najprej dvori srbskih kraljev in najuglednejšega plemstva, Kosovo pa je tudi središčna srbska pokrajina v cerkvenem življenju. Kosovo je zibelka srbskega naroda. Z izgubo državne samostojnosti in svobode zaradi turške invazije so se spremenile življenjske razmere srbskega naroda na širšem območju Kosova, pa tudi v drugih srbskih pokrajinah. Ločnica med obdobjema, tj. med srbsko svobodo in turškim jarmom, je dogodek, ki postane simbol srbske zgodovine: kosovska bitka (15. junij 1389). Srbi v bitki na Kosovskem polju vidijo začetek 500-letne otomanske okupacije in zatiranja srbskega naroda ter prostovoljno sodelovanje Albancev z okupatorji (Clark, 2000: 20).

Albanci naj bi množično prišli na Kosovo v času preseljevanj leta 1690 in 1738, med zadnjo avstrijsko-turško vojno leta 1788–1791 in v času srbskih vstaj leta 1804 in 1815. Vrhunec doseže leta 1878 po srbsko-turški vojni (Altimari in dr., 1984: 96, 97). Do prihoda Turkov so vsi Albanci krščanske vere. V času rimske, bizantinske in srbske oblasti pa so bili Albanci prisiljeni, da so se opredelili za katolike in pravoslavce, posebno na Kosovu pa za ortodoksne veroizpovedi, saj je bilo Kosovo nekaj stoletij pod ortodoksno bizantinsko in srbsko oblastjo. Ob nastopu turške oblasti prestopijo v islam (ibid.: 34, 46).

Albanski nacionalizem se je prebudil ob koncu 19. stoletja – sicer nekoliko pozneje kot nacionalizem pri sosednjih narodih – predvsem zaradi lojalnosti večine Albancev do Otomanskega cesarstva. Prva albanska organizacija, ki se je zavzemala za emancipacijo, je Prizrenska liga (Liga za obrambo pravic albanskega naroda), ustanovljena leta 1878. Namen in načrt lige je bila ustanovitev »Velike Albanije« kot samostojne enote v sklopu Otomanskega cesarstva, ki bi obsegala vsa z Albanci naseljena ozemlja (»etnična Albanija« – zajema Albanijo, Kosovo, dele Črne gore in Makedonije) (Altimari in dr., 1984: 97, 98). Zgodovino albanskega naroda v prvih letih 20. stoletja zaznamuje nadaljnja krepitev uporniškega gibanja, usmerjenega tako proti ekonomskemu in političnemu pritisku turškega zatiralca kakor tudi proti osvajalnim težnjam imperialističnih držav, v prvi vrsti Avstro-Ogrske in Italije. S sklepom konference veleposlanikov evropskih sil (Anglije, Italije, Francije, Rusije, Avstro-Ogrske in Nemčije) v Londonu leta 1913 je bila ustanovljena samostojna albanska država. Kosova in drugih območij z albanskim prebivalstvom ni bilo mogoče priključiti matični državi (Kosovo in Metohija je zdaj del Srbije in Črne gore). Tako je več kot 800.000 Albancev ostalo zunaj albanske države (Borožan v Vešligaj, 2003: 12). Albansko ljudstvo na Kosovu se sreča z novimi zavojevalci. Namesto svobode, bratstva in enakopravnosti je pohod balkanskih armad puščal za seboj dotlej neviden teror – krvavo maščevanje (zaradi nasilja in kratenja osnovnih življenjskih pogojev Albancev in Turkov od leta 1876 do 1912 s Kosova odide okoli 150.000 Srbov), iztrebljanje prebivalstva, vključno z ženskami, otroki in starci. To je pripeljalo do množičnega izseljevanja prebivalstva v Turčijo (Altimari in dr., 1984: 81, 98). Leta 1918, ko je bila ustanovljena Kraljevina SHS, se je problem Kosova prenesel na novo državo. Večina Albancev je na slovansko vladavino gledala kot na nekaj začasnega. V srbskih nacionalističnih krogih so se že takrat pojavile ideje o izselitvi Albancev v Turčijo ali Zakavkazje (Vešligaj, 2003: 12). Med svetovnjima vojnama pride do kolonizacije Srbov in Črnogorcev na Kosovo. Naseljevali so se v albanske hiše in obdelovali albanska polja (albanski lastniki so bili preseljeni drugam ali bili izgnani – lastnina jim je bil odvzeta in dana v last Srbom), preseljene so celotne albanske vasi. Prihaja do odkritega obojestranskega sovraštva (Opća enciklopedija, 1978: 573, 574), množičnih pokolov Albancev v letih 1918–1924, vse do leta 1941 se nad njimi izvaja teror. Leta 1938 Jugoslavija in Turčija podpišeta sporazum o izselitvi 250.000 emigrantov (Albancev), v Turčijo (s tajnim sporazumom se določi številka 400.000), ki pa zaradi začetka druge svetovne vojne ne zaživi (Altimari in dr., 1984: 183-186). Z zasedbo in aneksijo Kosova med drugo svetovno vojno (Kosovo je razdeljeno na tri cone, ki jih nadzirajo Nemčija, Bolgarija in Italija, slednja dobi največjo cono ter jo pripoji Albaniji) se je ohranilo nasilje nad srbskim in

črnogorskim prebivalstvom Kosova. Kosovo naj bi zapustilo več kot 70.000 do 100.000 Srbov (Milošević v Altimari in dr., 1984: 101, 193). Po zmagi protifašističnih sil in revolucije v Jugoslaviji in Albaniji je bilo videti, kot da je albanski nacionalizem zatrt, vendar so se posamezni upori nadaljevali že leta 1945, a jih je jugoslovanska vojska vse po vrsti krvavo zadušila. Surovi obračuni z Albanci so se nadaljevali po 2. svetovni vojni, ko je Rankovičeva policija pobila več kot 20.000 Albancev, vključno z borci partizanskih brigad, ki so od Beograda zahtevali izpolnitev obljube, da bodo po zmagi nad fašizmom dobili svoje nacionalne pravice (Kürbus, 1998: 6). Od leta 1953 do 1966 se je v Turčijo izselilo 230.716 oseb, več kot 80 odstotkov je bilo Albancev (odšli so za boljšim življenjem, nekateri so bili v to prisiljeni) (Altimari in dr., 1984: 214). Občasni protesti so tudi v dobi nekdanje SFRJ. Ob tem velja posebej omeniti demonstracije kosovskih Albancev novembra leta 1968 in študentske proteste leta 1981, na katerih so zahtevali enakopraven položaj z drugimi narodi Jugoslavije oziroma status republike znotraj Jugoslavije.

3.2 PREBIVALSTVO

Delež Albancev v prebivalstvu Srbije je zrasel od leta 1948 do leta 1991 s 7,99 odstotka na 16,6 odstotka, delež muslimanov pa z 0,005 odstotka na 3,1 odstotka (pred tem so se opredelili kot Srbi, leta 1991 pa kot »bošnjaki« ali muslimani). Zaradi izseljevanja Srbov s Kosova in njihove zmanjšane stopnje rasti prebivalstva je v istem obdobju delež Srbov na Kosovu upadel s 23,6 odstotka na 10 odstotkov, medtem ko je delež Albancev zrasel z 68,5 odstotka na 82,2 odstotka (Žabkar, 1998a: 9) (preostalih 8 odstotkov tvorijo Črnogorci, bošnjaki, Romi, Turki, Hrvati in drugi). V številkah to pomeni, da je od 1.954.747 prebivalcev Kosova leta 1991, 1.607.690 Albancev in 195.301 Srbov. Nekateri avtorji (Surroi, 1999: 2; Clark, 2000: xix; Maliqi in Marković, <http://www.beta-press.com/eng1.html>) govorijo o 90-odstotnem deležu albanskega in o 10-odstotnem deležu srbskega prebivalstva med prebivalci Kosova (za obdobje po letu 1991). Vendar njihove trditve temeljijo na oceni stanja, kajti zaradi bojkota popisa prebivalstva leta 1991 Albancev je Statistični urad Jugoslavije na podlagi prejšnjih popisov ocenil število, narodnost, vero prebivalcev Kosova in torej resnični podatki za obdobje po letu 1981 niso znani (Saopštenje Saveznog Zavoda Za Statistiku, 1982: 34, 35). Statistični urad Kosova (v Kosovo and its population, 2003: 4) ocenjuje, da je več kot polovica Albancev na Kosovu starih manj kot 25 let (največ od 22 do 23 let) in le 5,5 odstotka nad 65. Najbolj dejaven del prebivalstva (med 15 in 64 letom

starosti) pa predstavlja 62 odstotkov prebivalstva. Moški tako kot ženske predstavljajo 50 odstotkov prebivalstva.

3.3 USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ

Za celotno obdobje po 2. svetovni vojni je značilno, da so si kosovski Albanci v Jugoslaviji in Srbiji korak za korakom prizadevali izboriti čim višjo stopnjo neodvisnosti. Leta 1945 sta Kosovo in Metohija imela status avtonomnega območja v sestavi Srbije. Leta 1963 sta že dobila status avtonomne pokrajine Kosovo in Metohija (Avtonomna pokrajina Kosmet). Leta 1968 je iz naslova izginila beseda Metohija (metoh pomeni cerkveno posest pravoslavne cerkve). Leta 1974 z novo ustavo Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) dobi avtonomna pokrajina Kosovo zamenjke države (Žabkar, 1998a: 8). Kosovo je socialistična avtonomna pokrajina v jugoslovanski federaciji, v sestavi Socialistične republike Srbije. Enakopravno se uporablja albanski in srbohrvaški jezik, prav tako pisava. Po ustavi Socialistične avtonomne pokrajine Kosova od leta 1974 dalje je skupščina Kosova organ družbenega samoupravljanja in najvišji organ oblasti v okviru pravic in dolžnosti pokrajine. Skupščina odloča o spremembi ustave Kosova, daje soglasje za spremembo ustave SFRJ in ustave Republike Srbije (Opća enciklopedija, 1978: 576, 577). Kosovo je imelo svojega predstavnika v predsedstvu SFRJ in v predsedstvu Republike Srbije, prav tako je predstavnik Kosova imel pravico veta na spremembe zvezne in srbske republiške ustave, Kosovo je dobivalo iz zveznega proračuna denar za razvoj in ga je lahko porabilo po lastni presoji ... (Žabkar, 1998a: 9). V ustavi iz leta 1974 so republike in pokrajine dobile večjo samostojnost, v tej ustavi pa so tudi zapisali pravico držav do samoodločitve, vključno z odcepitvijo (3. člen Ustave). Skladno s to ustavo je bila SFRJ »zvezna država kot državna skupnost prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik kot tudi socialističnih avtonomnih pokrajin Vojvodine in Kosova, ki so sestavni deli Republike Srbije« (1. člen Ustave) (Damjanić, 2004: 10, 11). Z amandmaji k srbski ustavi marca 1989, ki omogočajo neposredni nadzor nad Kosovom, se začne proces ukinitve avtonomije Kosova. Te spremembe odobri kosovski parlament, ki je tedaj, kot meni Jansen (2002: 6), prosrbski. Jugoslavija oziroma Srbija prevzame oblast nad Kosovom ter razpusti kosovsko oblast. Avtonomija je Kosovu dokončno odvzeta septembra 1990, ko pride do spremembe ustave Srbije, ki določa, da je Kosovo del Srbije in pod njeno oblastjo. Miloševićev režim takrat z enostransko odločitvijo srbske skupščine razveljavi konstitutivni status Avtonomne pokrajine Kosovo in odpravi večino avtonomnih pravic pokrajine (Pirjevec v Vešligaj, 2003: 13). Kosovski Albanci so na

te ukrepe reagirali septembra 1990 z razglasitvijo lastne ustave in republike in z umikom vseh predstavnikov iz organov srbske oblasti.

4. NENASILJE

Nenasilno obrambo v okviru nacionalnovarnostnega sistema sodobnih držav uvrščamo med sestavine civilne (nevojaške) obrambe. Civilna (nevojaška) obramba je sestavljena iz civilne zaščite, gospodarske obrambe, politične obrambe, nenasilne (državljske) obrambe, psihološke obrambe ter opazovanja in obveščanja (Malešič, 1994: 76). Izraz civilna obramba nam pomeni tisti del obrambno-zaščitne dejavnosti družbe, katere prednostni namen je z nevojaškimi in nenasilnimi sredstvi zavarovati ljudi, družbene in osebne vrednote, gmotne in kulturne dobrine in zagotoviti nepretrganost političnega, gospodarskega in kulturnega življenja v posamezniku in skupnosti neprijaznih razmerah – ob naravnih in drugih nesrečah, v izrednih razmerah in v vojni (ibid.: 72). V teoriji temelji nenasilna obramba kot obrambna tehnika proti oboroženi invaziji na disciplinirani uporabi različnih nenasilnih akcij, od konsistentnega nesodelovanja do aktivne državljanske neposlušnosti večine prebivalstva države. Nenasilno delovanje naj bi nadomestilo nasilen odgovor na invazijo, državni udar ali druge grožnje svobodi družbe (ibid.: 162). Nenasilna obramba se razlikuje od konvencionalne vojaške obrambe po tem, da se osredotoča na obrambo družbe kot take, na družbeni in politični prostor, ne pa na geografske točke, ozemlje ali fizični prostor. S tem ljudje, ki uporabljajo metodo nenasilne obrambe, aktivno branijo svoj način življenja (življenjski stil), družbo in svobodo. Prioriteta je predvsem ohranjanje svobodnega tiska (medijev nasploh), izločanje napadalčeve propagande iz šol, kar je po njihovem mnenju bolj neposredno pomembno za ohranjanje demokracije in neodvisnosti kot zavzetje določenega hriba ali stavbe ali ubijanje mladih nabornikov napadalčeve vojske (Malešič, 1994: 185).

Namesto izraza nenasilna obramba (*nonviolent defence*) se uporabljajo tudi drugi izrazi, kot na primer državljanska obramba (*civilian-based defence* oz. *defence civile*), družbena obramba (*social defence*), državljanski odpor (*civilian resistance*) ali nenasilna civilna obramba, nenasilni odpor (*nonviolent resistance*), pasiven odpor (*passive resistance*), ljudska moč (*people power*), politično kljubovanje (*political defiance*), pozitivno delovanje (*positive action*), nenasilje (*nonviolence*). Slednjega se pogosto zamenja za moralno, versko nenasilje. Sintagme označujejo obrambo, ki jo zagotavljajo civilisti (ne vojaško osebje), in uporabo civilnih sredstev boja (ne vojaških ali paravojaških sredstev). To je strategija za odvrčanje in

odbijanje tuje vojaške invazije, okupacijo ali notranjo uzurpacijo. Sharp (v Helvey, 2004: 153-160) v konceptu nenasilne obrambe razčleni skoraj 200 različnih nenasilnih oblik/metod upiranja agresorju (glej priloga A). Pri tem pa Brian (1984) opozarja, da so v primeru, da je agresor popolnoma neusmiljen, pripravljen mučiti in ubiti veliko število ljudi že ob najmanjši oziroma nikakršni provokaciji, metode v večini neuporabne ali protiproduktivne. Pri nenasilni obrambi se nenasilna sredstva (družbena, ekonomska, politična in psihološka) uporabljajo za razširjanje nesodelovanja in množičnega javnega upiranja napadalcu. Nesodelovanje in upiranje se kombinirata z drugimi oblikami delovanja za spodkopavanje morale in lojalnosti napadalčevih enot, povečanje njihove nezanesljivosti pri izvajanju ukazov ter napeljevanje napadalčevih vojakov k uporabi (Malešič, 1994: 164). Poleg vojakov se k uporabi oziroma podpori upora poskuša napeljati čim večje število ljudi, od katerih je režim odvisen. Teorija nenasilne obrambe namreč po Sharpu (v Lipsitz in Kritzer, 1975: 726) temelji na nezmožnosti okupatorja voditi državo/območje brez sodelovanja domačega prebivalstva. Napade najbolj ranljivo značilnost vseh hierarhičnih ustanov in vlad – odvisnost oblasti od ljudi, ki jim vlada. Okupator ne more zagotoviti dovolj delovne sile, ki bi nadomestila domače prebivalce in omogočila delovanje države. Vendar Sharp (v Ackerman in Duvall, 2000: 148) poudari, da to velja le, če cilj okupatorja ni izgon, izključitev domačega prebivalstva. Torej je uspeh nenasilnega boja kosovskih Albancev vprašljiv že po definiciji, ker nimajo realnih možnosti za uporabo tega pomembnega »orožja« nenasilja (možnosti za njegovo uporabo sem opisal v poglavju 8.1.1.1. Spodkopavanje podpore in baze moči Miloševića).

Sharp (2005: 20, 21) za prepoznavo tehnike nenasilja uporablja in priporoča uporabo termina nenasilno delovanje (*nonviolent action*) ter nenasilen boj (*nonviolent struggle*). Nenasilno delovanje Gene Sharp (v Krivec, 2003: 9) opredeli kot splošen izraz, ki obsega specifične metode protesta, nesodelovanja in intervencije, s pomočjo katerih aktivisti nadzorujejo konflikt, tako da opravljajo – ali odklanjajo opravljanje – določenih stvari brez uporabe fizičnega nasilja. Kot tehnika nenasilno delovanje ni pasivno, ni nedelovanje, ampak je delovanje, ki je nenasilno. Malešič (1994: 171) opozarja, da moramo razlikovati nenasilno delovanje in nenasilno obrambo. Razlika med njima je v obsegu (boj proti specifičnim notranjim razmeram nepravilnosti ali diskriminaciji nasproti odporu proti vojaški uzurpaciji notranjih pučistov ali tujih agresorjev) kot tudi v stopnji zgodovinske realizacije (nenasilno delovanje je bilo že velikokrat uporabljeno, nenasilna obramba pa je konstrukt brez zgodovinskega zgleda). Doslej se je nenasilna obramba v praksi pojavljala kot dopolnilo oboroženemu odporu in ne kot strategija, ki bi jo uporabili, ko vojaška obramba nima

možnosti za uspeh, in bi se odločili za nenasilni odpor, ki dosega maksimalno učinkovitost, ko vojna ni razdejala družbe in je vojaški poraz ni demoraliziral (ibid.: 166). Nenasilja tudi ne smemo enačiti s pacifizmom, moralnim ali verskim nenasiljem, prav tako pa moramo ločevati filozofijo nenasilja in tehniko nenasilnega delovanja. Filozofija in tehnika se ne izključujeta, ampak eden ne potrebuje drugega. Ko ljudje razlikujejo pojma, lahko sprejmejo enega kljub temu, da zavračajo drugega. Večina ljudi izbere nenasilje zaradi pragmatičnih/stvarnih razlogov (na primer premalo ali nič orožja, premočan nasprotnik) in ne zaradi moralnih, etičnih. George Lakey (v Powers, 1993: 5) meni, da večina pacifistov ne prakticira nenasilnega upora in da večina ljudi, ki uporabljajo nenasilni upor ni pacifistov. Problem nastane, ko se pojem nenasilje uporablja samostojno (brez ločitve tehnike, filozofije). Ljudje mislijo, da lahko le pacifisti uporabljajo nenasilne metode – zato zavrnejo oboje. Ljudi lahko glede uporabe nenasilja razdelimo v tri skupine:

1. nekateri ljudje se osebno predajo, zavežejo filozofiji nenasilja, a ne sodelujejo pri nenasilnih akcijah (Amiši);
2. nekateri uporabljajo tehniko nenasilnega delovanja, ne da bi sprejeli filozofijo nenasilja (kosovski Albanci);
3. tretja skupina ljudi sprejema oboje (Gandi, King).

Marjan Malešič (1994: 172) in Martin Brian (1984) pod pogoje, ki so potrebni za uspeh nenasilne obrambe, uvrščata obstoj družbenega nosilca, ki je seznanjen s temeljnimi načeli nenasilnega boja in je pripravljen ta načela uporabiti. Obstajati mora tudi odvisnost (ekonomska, politična, administrativna, socialna) napadalca od družbene enote, ki se brani, hkrati pa so možnosti za uspeh večje, če je skupnost samozadostna (energija, hrana, izobrazba, zdravstvo, transport ...), saj se lažje upira političnim in gospodarskim pritiskom od zunaj oziroma mora biti neodvisna glede sredstev in veščin, potrebnih za obrambo. Skupina oz. družbena enota, ki se brani mora biti sposobna komunicirati s svojimi pripadniki, s tretjo stranjo in s socialno bazo napadalca, imeti mora tudi možnost interakcije (tudi neformalne) s sovražnikom na individualni ravni. Učinkovitost se poveča, če pri uporabi sodeluje čim večje število ljudi – celotna populacija, specifične skupine, ki so najbolj prizadete z napadalčevimi cilji in akcijami, in družbene institucije (skratka civilna družba, ki se jo pritegne z obrambo osnovnih načel/človekovih pravic, kot je ohranitev demokratičnih institucij, svobode govora, veroizpovedi, pravice do izobrazbe ...), ki dosežejo visoko stopnjo kohezije v odnosu do nasprotnika (enotnost glede metod in ciljev) in ki se predhodno urijo v uporabi nenasilnih metod. Predhodno je potrebno izdelati načrt, strategijo upora ter pripraviti ljudi za dolgotrajen

boj, kajti pomanjkanje vztrajnosti je eden glavnih razlogov za neuspeh. Družbena enota, ki se brani, mora imeti legitimen status v domači javnosti, tujih vladah in pri napadalcu, prav tako mora politični sistem države, ki se brani, uživati večjo legitimnost pri večini prebivalstva, kot bi jo imel vsiljen sistem. K volji do odpora in sposobnosti zanj pomaga tradicija svobodne demokratične dejavnosti z razpršeno politično močjo ter informirano in politično zavedno prebivalstvo. Zadnji pogoj za uspeh nenasilne obrambe se nanaša na »poveljnika« nenasilnega odpora, ki mora biti racionalen in fanatičen ali nor, znati mora spodbuditi ljudi, da delujejo preko svojih zmožnosti. Nenasilni boj slabi in izniči moč diktatorjev ter zatirane naredi močne. Ljudem, ki so se videli kot žrtve, lutke, omogoča prevzem moči v svoje roke, z lastnimi napori doseči večjo svobodo in pravičnost. Krepi samospoštovanje in samozavest sodelujočih.

Pojem pasivno nenasilje/odpor Gandi (v Sharp, 1959: 43) označi kot »orožje« šibkih, kjer upornik zavrača telesno nasilje le zato, ker okoliščine zanj niso primerne, ne sprejema nenasilja kot prepričanja. Nasilje bo najverjetneje uporabil, ko bodo razmere zanj ustrezne. Po tej definiciji lahko torej celoten boj kosovskih Albancev označimo kot pasiven. Rugova (v Clark, 2000: 67) navaja, da gre na Kosovu za politični upor, ki ni pasiven in ne gandijski (Rugova nerad govori o pasivnem, gandijanskem uporu oziroma se ne primerja z Gandijem, kot to počnejo številni ljudje) (Oberg, 1998: 2). Zaradi tega bom namesto te definicije uporabljal nenasilje, kot ga definirata Sharp in Malešič. Pojma aktivno in pasivno nenasilje pa bosta služila za prikaz uporabe oziroma neuporabe metod nenasilja, ki omogočajo soočenje z nasprotnikom (neposredno delovanje zoper oblast – stavke, demonstracije, bojkoti, nespoštovanje zakonov ...) in pritegnejo pozornost domače, mednarodne javnosti, medijev in politikov.

5. STRATEGIJA

Strategija na splošno označuje načrt za usklajeno uporabo virov za uresničitev zastavljenih ciljev. V tem smislu je strategija splošni program nalog in dolgoročnega delovanja na določenem področju. Strategija povezuje cilje in sredstva z namenom doseči zastavljene cilje (Lubi, 2002: 5). Danes se izraz strategija uporablja na številnih področjih družbenega življenja (najpogosteje se uporablja na vojaško-obrambnem področju) – tako govorimo o strategiji gospodarskega razvoja, strategiji energetskega razvoja, volilni strategiji, strategiji nenasilja ... Francoski teoretiki Mellon, Muller in Samelin (v Malešič, 1994: 166) strategijo nenasilne obrambe definirajo kot obrambno politiko civilne družbe, ki je usmerjena proti vojaški agresiji, in kot politiko, ki načrtno in na vnaprej pripravljen način kombinira zavračanje sodelovanja in soočenja z nasprotnikom, da le-ta ne bi uresničil svojih ciljev in vzpostavil ter vsilil prebivalstvu sebi lojalni politični sistem. V tem primeru neposredni vložek spopadanja s sovražnikom ni več ozemlje, temveč civilna družba. Politični poraz določene dežele ni dokončen, ko sovražni vojaki okupirajo njeno ozemlje, temveč ko sovražnikovi funkcionarji »okupirajo« institucije civilne družbe in jih učinkovito nadzirajo. Nenasilna obramba naj bi majhnim državam omogočala strategijo zaščite temeljnih družbenih vrednot in načina življenja v razmerah, v katerih nasilni odpor pelje v obsežno fizično destrukcijo, poraz in okupacijo, ki je še strožja zaradi agresorjevega maščevanja svojih žrtev. Malešič (1994: 174) nato ugotavlja, da sprejetje strategije državljanskega odpora poleg minimiziranja fizičnega uničenja povečuje patriotizem, saj zahteva participacijo vseh državljanov in ne zgolj izbrancev. Odgovornost je na posamezniku, za kar je potrebno splošno urjenje o ustreznih nenasilnih tehnikah in splošna mobilizacija v času krize.

Družbena in politična gibanja, posamezniki in skupine vedo, da morajo izdelati načrt delovanja, vendar je le-ta navadno omejen, kratkoročen, taktičen. Ne poskusijo izdelati širšega, dolgoročnega, strateškega načrta delovanja, ker se jim to takrat ne zdi potrebno, niso zmožni razmišljati v tej smeri ali pa jih zavajajo manjši problemi in je zaradi tega glavni cilj v ozadju. Včasih ne izdelajo strategije za doseg cilja, ker globoko v sebi ne verjamejo v njegovo uresničitev. Vidi se kot šibke, nemočne žrtve veliko močnejšega nasprotnika. Ne razumejo potrebe po strateškem načrtovanju, niso navajeni, izučeni misliti strateško. Vedno so na udaru diktatorja, zaposleni s trenutnimi nalogami. Navadno reagirajo le na diktatorjevo pobudo. Prizadevajo si ohraniti omejene državljanske pravice, upočasniti širjenje diktatorskega nadzora in ovirati izvajanje politike režima. Če ni strategije, kot piše Sharp

(2003: 19), se energija preusmeri na manj pomembna vprašanja in ni učinkovito porabljena, priložnosti za napredovanje proti cilju so zato neuporabljene in nasprotnikova dejanja bodo usmerjala potek dogodkov, pri tem pa se bodo slabosti lastne strani večale, kar bo imelo pogubne in škodljive učinke na poskuse za doseg ciljev; le-ti bodo imeli malo možnosti za uspeh. Pri razvoju strategije, pravi Gene Sharp (1999: 58-62; 2003: 20, 21), moramo upoštevati natančno razumevanje konteksta, v katerem se bo odvijal boj, razumevanje celotne konfliktne situacije in zgodovinskih, državnih, vojaških, kulturnih, družbenih, političnih, psiholoških, ekonomskih in mednarodnih dejavnikov, dejstev, hkrati pa popolno razumeti sredstva, ki se bodo uporabila v boju (pri nenasilju se to nanaša na razumevanje filozofije nenasilja in metod nenasilnega delovanja). Prepoznati je potrebno glavne razlike med sedanjim stanjem in stanjem, ki ga želimo doseči, ter izbrati življenjsko pomembne smeri od obstoječih možnosti ali pa ustvariti nove. Strategiji morajo oceniti ovire, motnje, torej vse dejavnike, ki so potrebni za doseg cilja in ki lahko pospešijo, olajšajo nalogo. Pri tem morajo zajeti oceno moči in slabosti nasprotnika, svoje skupine in tretje strani (dejanska in možna vloga tretje strani) ter oceno prednosti in omejitev nekaterih možnih smeri delovanja, ki vključuje tudi nasprotnikova možna sredstva in poti delovanja. Na koncu je potrebno izdelati splošni načrt delovanja, ki določi taktične načrte in metode delovanja.

Omeniti je treba, da univerzalnega modela, kako izdelati strategijo, ki bo zagotovila zmago, ni. Vsak boj ima lastne značilnosti, vsaka situacija svoje posebnosti. Tako morajo tudi kosovski Albanci izdelati lastno strategijo, ki lahko le deloma temelji na izkušnjah narodov in družbenih skupin, ki so v svoji zgodovini z nasilnimi oziroma nenasilnimi sredstvi poskušali doseči zastavljene cilje.

6. ZAČETKI NENASILJA NA KOSOVU

6.1 OBDOBJE MED 1988 IN 1992

Natančno ni znano, zakaj so se kosovski Albanci odločili za politiko/strategijo nenasilja in kdaj. Vendar prevladuje mnenje, da se je nenasilje samo vsililo kosovskim Albancem. Soočeni z močnejšim nasprotnikom, njegovo genocidno politiko in željo po vojni je bilo nenasilje nujno za preživetje.

Nenasilni upor rudarjev leta 1988 kot odgovor na predlagano ukinitvev avtonomije Kosova sproži množične demonstracije na Kosovu, ki postajajo vse bolj nasilne. Do konca leta 1990 pa se Albanci že poistovetijo z nenasiljem. Začela se je nekakšna albanska intifada, kot jo imenuje Maliqi (v Clark, 2000: 49). Zvrstilo se je na tisoče shodov, sestankov in srečanj v podporo rudarjem. Šole so zaprte, študentje in ženske mirno protestirajo, pisatelji imajo dnevna protestna srečanja, družbeno-politične organizacije stalno zasedajo. Glavne strategije upora do leta 1990 ni. Edina zamisel, kako premagati oblast, je pridobiti mednarodno pomoč, ki bo pritiskala na Jugoslavijo in umirila razmere ter zagotovila Kosovu status republike znotraj Jugoslavije ali vsaj vrnitev pravic, ki so jih dobili z ustavo leta 1974. Vsi protesti, akcije so spontani. Ni usklajenega delovanja različnih družbenih skupin, posameznikov, ni skupine ali osebe, ki bi izdelala strategijo upora in poučila ter vodila narod v njegovem boju. Prve zametke strategije, ki jo lahko imenujemo strategija aktivnega nenasilja, predstavlja deklaracija Za demokracijo, proti nasilju iz prve polovice leta 1990, ki je rezultat delovanja novonastalih demokratičnih albanskih strank, ki prevzamejo politični monopol Stranki Komunistov in vodenje nenasilnega boja. Nadalje nove politične stranke na čelu z Demokrasko zvezo Kosova (*Lidhja Demokratike e Kosovës* – LDK) in njegovim voditeljem Ibrahimom Rugovo začnejo z vzpostavljanjem vzporednega družbenega sistema, ki ne priznava srbskega sistema in z njim tudi ne sodeluje. Do leta 1992 se sistem dokončno izoblikuje. LDK oziroma Ibrahim Rugova izvaja politiko pasivnega nenasilja, ki temelji na štirih glavnih ciljih in ki se obdržijo vse do konca nenasilja ter predstavljajo temelje nenasilnega boja kosovskih Albancev (opisano v poglavju 7. Cilji nenasilja/osnova za aktivno nenasilje). Vprašanje glede prihodnjega statusa Kosova se v letu 1991 dokončno spremeni (po referendumu). Od zdaj dalje si uradno prizadevajo za ustanovitev neodvisne, suverene države Kosovo.

6.1.1 Rudarji

Pod pritiskom Beograda in v pričakovanju ukinitve avtonomije Kosova (po zgledu Vojvodine, ko 5. oktobra 1988 vlada v Vojvodini pade v tako imenovani jogurtni revoluciji; na oblast se postavi prosrbsko vlado, ki podpre ukinitve avtonomije Vojvodine, ki jo srbska oblast predlaga leta 1987) se vodstvo komunistov pripravlja na odstavitev vodij komunistov na Kosovu. Na dan odstavitve (17. november 1988) se 3.000 rudarjev iz Trepče odpravi peš v Prištino. Na 45-kilometrnem nenasilnem pohodu udeleženci v rokah nosijo jugoslovansko in albansko zastavo in slike Tita (Surroi, 1999: 3). Vsem jugoslovanskim narodom, zlasti pa srbskemu, želijo sporočiti, da se zavzemajo za enotno »Titovo« Jugoslavijo in ne za njen razpad, kot so to prikazovali Srbi, ter da želijo le uživati pravice, zagotovljene z ustavo iz leta 1974. Protestom, ki so trajali pet dni, se po ocenah Clarka (2000: 48) pridruži od 300.000 do 400.000 ljudi, ki prav tako nenasilno sodelujejo. Vodji komunistov kljub temu odstavijo in imenujejo prosrbske voditelje, katerih naloga je omogočiti sprejetje ustavnih dopolnil v srbskem parlamentu 25. novembra 1988, kar bi omogočilo ukinitve avtonomije Kosova. Zaradi tega 20. februarja 1989 rudarji ponovno protestirajo. Okoli 7.000 se jih zapre v rudniške jaške, kjer nekateri gladovno stavkajo. Tri dni jih oblast ignorira, vse dokler ne zagrozijo, da bodo ostali v rudnikih do smrti, kurjači peči govorijo celo o samomoru, če bi hoteli s silo zavzeti rudnik. V času protesta so zdravniške ekipe rudarjem na površju nudile zdravstveno pomoč, le-ti so se nato lahko vrnil nazaj v rudniške jaške. Po protestu je zaradi izčrpanosti 180 rudarjev moralo poiskati pomoč v bolnišnici (ibid.: 49). Rudarji sprožijo splošno stavko na Kosovu, zaprejo se šole, tovarne (delujejo le elektrarne), trgovine ... Kosovo obstane. Šesti dan stavke (26. februarja 1989) lokalna Zveza komunistov sporoči, da je odstopno izjavo podala nova marionetna prosrbska oblast, kot so to zahtevali protestniki (zahtevajo tudi, da v bodoče volijo vodstvo komunistov na Kosovu in ne več birokrati drugih republik, ker vodstvu stranke komunistov niso več zaupali, ter spoštovanje ustave iz leta 1974). Zaradi tega rudarji naslednji dan prekinejo stavko in odidejo na površje. Vendar Beograd že 1. marca 1989 zavrne odstop in razglasi izredno stanje. Razglasitev izrednega stanja so zahtevali Srbi s Kosova in Srbije zaradi nevzdržnih razmer na Kosovu. Takratna srbska propaganda namreč prikazuje Albance kot morilce in posiljevalce, govori se o sistematičnem nasilju nad srbskim prebivalstvom, katerega namen je njihov izgon iz Kosova. Dan po uvedbi izrednih razmer se pričnejo aretacije kosovskih Albancev (med prvimi aretiranimi je 15 upraviteljev in rudarjev iz Trepče). Protesti rudarjev se nadaljujejo 10. in 12. marca 1989 (v štirih rudnikih), vendar do ponovne splošne stavke ne pride, ker oblast vsakemu stavkajočemu delavcu pošlje pismo, v katerem ga opozarja, da bo odpuščen ali

aretiran, če se ne vrne na delo (Clark, 2000: 51). Vendar tukaj težko govorimo o popolnoma nenasilnem uporuh kosovskih Albancev, saj je razen rudarjev večina protestnikov nasilnih (pri drugem uporuh). V Prištini izgredniki mečejo kamenje in molotovke, v kraju Podujevo varnostne sile in protestniki uporabijo strelno orožje. Kosovski Albanci na nasilne ukrepe, ki jih uporablja policija (solzivec, vodni topovi, strelno orožje, pretepanje) za zadržitev demonstracij odgovarjajo z nasiljem oziroma tako kot večina ljudi, ki ni poučena o možnostih nenasilja. Med marcem 1989 in januarjem 1990 se zgodijo trije valovi nasilnih protestov in stavk, do konca leta 1990 pa se Albanci že poistovetijo z nenasiljem. Že na začetku svojega (ne)nasilnega upora lahko kosovski Albanci vidijo, kako kruto se bo srbska stran odzvala na vsako uporabo nasilja z njihove strani. Tako Amnesty International (v Clark, 2000: 52) ocenjuje, da je bilo v tem obdobju ubitih 140 ljudi, nekaj sto ranjenih in več kot 900 zaprtih. Po uradnih podatkih naj bi umrlo le 24 ljudi (med njimi dva policista). Med januarjem in februarjem 1990 pa naj bi bilo na demonstracijah po podatkih, ki jih navaja Clark (2000, 56), s strani policije ubitih še 32 ljudi. Na resnost razmer opozarjajo tudi podatki o zapornih kaznih, izrečenih Albancem. Od leta 1989 do 1992 (v času aktivnega nenasilja) je okoli 20.000 Albancev odslužilo 30- do 60-dnevno zaporno kazen (Rugova v Clark, 2000: 80). Žabkar (1998a: 9) ugotavlja, da je bilo od leta 1981 pa do marca 1998 22.070 Albancev pretepenih, vseh kazni, izraženih v letih zapora, ki so bile v tem obdobju izrečene Albancem, pa je za 25.000 let. Kolikšna je dejanska številka mrtvih, poškodovanih, morda nikoli ne bo znano. Nepristranske podatke o žrtvah je v času celotnega konflikta skorajda nemogoče dobiti – v interesu Srbije je namreč, da prikaže čim manjše izgube na strani Albancev in velike na lastni, za albansko stran pa velja ravno obratno. Tuje organizacije lahko o žrtvah le ugibajo oziroma preučijo navedbe ene in druge strani ter izdelajo neko nepristransko oceno. Ne glede na resničnost podatkov (žrtve sem opisal v poglavju 9.4. Begunci) je bilo že tedaj jasno, da je nenasilje edina možnost. Vsako nasilno dejanje bi sprožilo nasilni odgovor Srbije, ki bi bil najverjetneje podoben tistemu iz leta 1998 oziroma 1999, ko je z domov po podatkih, ki so navedeni v priročniku o zvezi NATO (2001, 131), pregnanih 90 odstotkov kosovskega prebivalstva ali pa posredovanju v BiH.

6.1.2 Ženske

Ženske sodelujejo na vseh protestih, ki potekajo med leti 1988 in 1992. Njihova prisotnost je najbolj opazna marca 1989 v mestu Ferizej, ko so na čelu protestov in 8. marca 1990, ko mednarodni dan žena obeležijo s protestom v Prištini. Povod zanj je policijsko streljanje na

študentske domove in izključitve študentov iz njih. Ženske se zavežejo, da bodo na svojih domovih omogočile bivanje študentom zato, da bodo le-ti lahko nadaljevali s študijem. Protestirajo tudi proti nasilju, ki se izvaja nad naborniki v vojski (Albanci so žrtve trpinčenja, zato veliko samomorov). V mestu Ferizej, kot navaja Magaš (v Clark, 2000: 52), zaradi nasilnega posredovanja policije pri zaustavitvi mirnega protesta albanski policisti stopijo na stran protestnikov in napadejo preostale policiste, ki so predvsem makedonske narodnosti. Z nenasiljem so torej vplivali na enega od najpomembnejših virov moči oblasti (varnostne sile). Vendar njihov uspeh izniči množično odpuščanje albanskih delavcev leta 1990, med katerimi so tudi albanski policisti. Oblast ni več odvisna od sodelovanja, poslušnosti albanske policije, ker ta ne obstaja več oziroma je tedaj dalje srbska. Nadaljnji vidnejši protest je na začetku leta 1991, ko odpuščeni radijski novinar pozove k enournemu tihemu protestu. V Prištini se na poziv odzove več kot 1.000 žensk, ki s transparenti pozivajo k končanju nasilja – na transparentih je napisano »zaustavite nasilje« (Clark, 2000: 58).

6.1.3 Politika

Začetno delovanje kosovskih politikov je bilo usmerjeno k vzpostavitvi vzporedne oblasti in države prek sprejetja deklaracije o neodvisnosti in ustave, izvedbe parlamentarnih in predsedniških volitev ter referendumu o neodvisnosti. Podrobneje bom ta potek dogodkov opisal v poglavju 7.4.1. Oblast. kljub temu, da časovno sodi v to poglavje. Predvsem zaradi preglednejšega pregleda političnega dogajanja na Kosovu in delovanja vzporednega sistema, katerega pomemben del je prav vzporedna politična oblast. To poglavje bom namenil predstavitvi albanskih političnih strank na Kosovu in njihovemu prvemu skupnemu dokumentu, deklaraciji Za demokracijo, proti nasilju.

V obdobje med decembrom 1989 in februarjem 1990 nastane nekaj organizacij z načelom najprej demokracija nato status Kosova: Socialdemokratska stranka, Mladinski parlament (kasneje postane Parlamentarna stranka – PPK – *Parliamentary Party of Kosovo*), Stranka Zelenih, Feministična skupina, Združenje študentov Univerze Priština (UPSUP – *University of Prishtina Students Union*), Svet za obrambo človekovih pravic in svoboščin (CDHRF – *Council for Defence of Human Rights and Freedoms*), Zveza svobodnih delavskih sindikatov Kosova (BSPK – *Independent Union of Trade Unions of Kosovo*). Vsi predstavljajo kosovsko alternativo, ki se sprva zavzema za enotnost boja. Med najpomembnejše akterje na političnem področju sodi Demokratska zveza Kosova (LDK), ki je ustanovljena 23. decembra 1989 in

pod vodstvom Ibrahima Rugove postane glavni akter na političnem prizorišču Kosova. Kot stranka z največ člani, do pomladi 1991 ima po navedbah Jansena (2002: 8) 700.000 članov, določa glavne smernice in cilje upora. Vendar vse do leta 1992 sodeluje in enotno nastopa z drugimi strankami in organizacijami. Clark (2000: 56) ugotavlja, da po parlamentarnih volitvah leta 1992, ki potrdijo njihov položaj največje stranke na Kosovu, začnejo usmerjati albansko gibanje, prej ga le izražajo. Njihov največji nasprotnik je Parlamentarna stranka, ki po letu 1996, ko njeno vodenje prevzame Adem Demači (od leta 1991 do 1993 jo vodi Shkëlzen Maliqi, ki je poleg Vetona Surroia tudi njen ustanovitelj), odkrito kritizira politiko LDK in poziva k aktivnemu nenasilju. To obdobje zaznamuje tudi Združenje jugoslovanske demokratične pobude (UJDI – *Association for a Yugoslav Democratic Initiative*) pod vodstvom Vetona Surroia, ki je po mnenju enega od ustanoviteljev Shkëlzena Maliqija (v Clark, 2000: 54, 55) razbila politični monopol komunistov. Gre za vsejugoslovansko združenje, forum za nenacionalistične ideje in prostor za dialog med etničnimi skupinami. Vendar nikoli ne zaživi v smislu večetničnega članstva – le dva Srba med stotinami Albancev. Tesno je povezan z Združenjem filozofov in sociologov. Pomemben organ, ki se ustanovi proti koncu leta 1990, je Usklajevalni svet političnih strank (CC – *Coordinating council of political parties*), v katerega so včlanjeni vsi poprej omenjeni. Pomemben je zaradi dejstva, da deluje na načelu soglasja in tako tudi manjše stranke dobijo glas pri odločanju o izvedbi volitev, referendumov in protestov – odločanje o tem namreč spada v njegovo pristojnost (Clark, 2000: 81).

Vsi akterji na Kosovu v začetnem obdobju pozabijo na svoje razlike, spore in se združijo v imenu naroda, njegovo obrambe, za njegovo dobrobit. Tako že januarja 1990 LDK, CDHRF in nekatere manjše skupine Albance pozivajo, naj ne demonstrirajo na ulicah, vendar neuspešno, demonstracije se nadaljujejo. CDHRF in lokalni vodje LDK želijo skupaj z UJDI in Zvezo filozofov in sociologov v prvi polovici leta 1990 z deklaracije Za demokracijo, proti nasilju umiriti razmere. Deklaracija, ki jo podpiše 400.000 ljudi, sporoči nov ton, usmeritev mednarodni in albanski skupnosti – zavezanost nenasilju. Obvežejo se, da bo vsaka smrt javno predstavljena (*public act*), nereda na ulicah pa bo zamenjal polodpor (*semi-resistance*) oziroma dejanja, ki krepijo moralo in enotnost ljudi in ki jih lahko izvaja vsak brez večjega tveganja v svojem vsakdanu (dejanja, opisana v poglavju 6.1.4. Drugi). Deklaracija postane pomembno organizacijsko orodje tega obdobja. Kjer koli pride do nasilja, tja odidejo aktivisti CHDRF ali predstavniki strank z namenom dokumentirati policijsko nasilje in pomiriti ljudi ter jih pozvati k nenasilju, jim razložiti koncept nenasilja, kajti nenasilje bo uspešno le, če bo

imelo podporo celotnega naroda. Rugova osebno ni obiskoval in sodeloval pri prepričevanju ljudi, zaradi tega, da policija ne bi imela izgovora za napad, uporabo nasilja. Svet za obrambo človekovih pravic in svoboščin (CDHRF se ustanovi 17. decembra 1989, od leta 1990 do 1997 ga vodi Adem Demači) postane glavni center za nadzor in zbiranje podatkov o kršitvah človekovih pravic in policijskem nasilju (Clark, 2000: 56, 57).

Da bi gibanje imelo cilj, za katerega se je vredno boriti, se kosovski albanski politiki povežejo z Albanci v Makedoniji, Črni gori in južni Srbiji in določijo skupne zahteve, cilje. V primeru, da se meje Jugoslavije ne bodo spremenile, je potrebno na podlagi obstoječih mej doseči neodvisnost Kosova, ki nato postane sestavni del Makedonije. Albancem v Črni gori in Srbiji pa je potrebno zagotoviti omejeno pravico do samoupravljanja. Če se meje znotraj Jugoslavije spremenijo, se ustanovi Albanska republika, ki vsebuje dele Makedonije, če pa se spremenijo zunanje meje Jugoslavije, se Kosovo in deli Makedonije združijo z Albanijo (dolgoročni cilj) (Rugova v Clark, 2000: 83).

6.1.4 Drugi

Pomembno mesto pri organiziranju nenasilnega boja ima kampanja za končanje krvnega maščenja. Četta (v Clark, 2000: 63) meni, da je kampanja dala značaj albanskemu družbenemu upor. Zaradi nje se je navdušenje in občutek bratstva naglo razširil, kar pa je dalo pogum politikom in spodbudilo samoorganiziranje albanskega prebivalstva. Po drugi strani pa so potrebovali enoten narod, ki se mora posvečati le boju proti srbskemu okupatorju in ne lastnim sporom. Zaradi tega se albansko gibanje posveti nasilju v lastni skupnosti, še posebno krvnemu maščenju. V poznih 80. letih je bilo zaradi krvnega maščenja ogroženih vsaj 17.000 moških življenj (zaradi strahu pred napadom ne zapuščajo lastnega doma, ker je prepovedano ubiti človeka na njegovem domu) (Clark v Simons, 2000). Torej je bilo v sporu tudi 17.000 družin in če k temu dodamo podatek, da v tipični albanski družini živi več generacij skupaj (skupina hiš, obdanih z visokim zidom) in le-te štejejo od 15 do 20 in tudi od 40 do 50 članov (Clark, 2000: 34), vidimo, da je v sporu od 255.000 pa do 850.000 Albancev, kar predstavlja od 15 odstotkov pa vse do 50 odstotkov albanskega prebivalstva na Kosovu. Zaradi tega leto 1990 razglasijo za leto sprave (kampanjo vodi Anton Četta). Vsak konec tedna od 2. februarja dalje so prostovoljci obiskovali vasi, v katerih so bile družine v sporu, in jih poizkušali prepričati k spravi. V kampanji sodeluje okoli 500 študentov in

intelektualcev. Približno 1.000 sporov, ki so povezani s smrtjo, in 1.200 drugih sporov se razreši med leti 1990 in 1992 (Clark, 1999b).

Dogodki, ki poleg pohoda, protesta in gladovne stavke rudarjev ter ženskih protestov in ukrepov politike zaznamujejo albansko gibanje v obdobju od leta 1988 do 1992 ter spadajo v sfero aktivnega nenasilja, vključujejo uporabo številnih metod nenasilnega delovanja. Zajamejo metode protesta, nesodelovanja in intervencije. Eno prvih dejanj, ki jih izvedejo, je vročitev peticije s podpisi 215 intelektualcev srbskemu parlamentu 22. februarja 1989. V njej naprošajo poslance, naj ne ukinejo avtonomije Kosova (Clark, 2000: 76). V prvo skupino poleg takšnih uradnih izjav lahko uvrstimo tudi javno uporabo simbolov oziroma simbolna dejanja, ki vključujejo vklop tovarniških siren in avtomobilskih hup na določen dan ob določeni uri, rožljanje ključev v pločevinkah ob začetku policijske ure (kljub izrednemu stanju še vedno oni obvladujejo situacijo – imajo ključ) in na protestih (ljudje rožljajo s ključi in vzklikajo: držimo ključe za odklenitev naših zaporov, kletk) (Hartsough, 2004). Kosovski Albanci uporabijo tudi simbolne luči oziroma nočno prižiganje sveč na oknih, ki simbolizirajo njihovo odločenost, da bodo svobodni, in preimenujejo nekatera nogometna moštva, tako da odražajo vrednote nenasilja – Vztrajnost, Potrpežljivost, Neomajnost (Clark, 1999b). Izvedejo nepravice, simbolne pogrebe. Pri »tistem pokopu nasilja« (13. junij 1991) naj bi, kot je zapisal Clark (2000, 81), sodelovalo od 40.000 pa do 100.000 ljudi (dogodek organizira PPK). Prazno krsto se je v pogrebnem sprevodu odneslo iz cerkve na pokopališče. Pogrebno vzdušje, tematika je preprečila nasilje ene in druge strani. Od metod nesodelovanja kosovski Albanci najpogosteje uporabljajo stavke, ki jih navadno organizirajo skupaj z demonstracijami. Tako v drugi polovici leta 1990 BSPK razglasi enodnevno splošno stavko in zahteva ponovno zaposlitev 15.000 delavcev ter spoštovanje njihovih pravic (protestniki so na rokah imeli zelene trakove. Zaradi stavke odpustijo 5.000 delavcev) (Hartsough, 1999: 2). Takrat se vsak dan odvijajo petminutni protesti na ulicah. V letu 1991 BSPK zopet organizira enodnevno splošno stavko in množične demonstracije s sloganom »Mi smo za dialog, kaj pa vi?« (Clark, 2000: 82), sledijo še protesti proti ukinitvi albanskega šolstva, ki se začnejo junija 1991 s splošno gladovno stavko na visoki tehnični šoli. Septembra istega leta potekajo demonstracije univerzitetnih in srednješolskih profesorjev, ki pa se zaradi neuspeha ponovijo februarja 1992. Zadnji množični protesti za vrnitev šolskih stavb, ki zajamejo celotno Kosovo, so oktobra 1992. V sklopu metod nesodelovanja uporabijo še bojkot srbskih volitev (1990), popisa prebivalstva (1991) oziroma izvajajo nesodelovanje s srbsko oblastjo. Ne najemajo prostorov, ki so pod izrednimi ukrepi. Med metode intervencije/posredovanja poleg že omenjene

gladovne stavke lahko uvrstimo še poskuse mirne zasedbe šol in vzpostavitev vzporedne oblasti, družbenih ustanov in gospodarstva. Slednje lahko uvrstimo med aktivno nenasilje, ker neposredno nasprotujejo legitimnosti srbske oblasti/sistema na Kosovu in omogočajo mobilizacijo prebivalstva. Vendar po letu 1992 vzporedne ustanove izgubijo svojo »aktivno« vlogo in delujejo le v smeri ohranjanja obstoječega stanja. K takšni odločitvi je prispevalo dejstvo, da se v tem obdobju začne vojna v BiH, v kateri je po grobih ocenah Žabkarja (1998a: 8) življenje izgubilo okoli 200.000 ljudi (prisotno etnično čiščenje), 40 odstotkov celotnega prebivalstva pa je izgnanih iz svojih domov. Vojna je pokazala vso krutost srbskega režima, ki pri zagotavljanju lastnih interesov ne izbira sredstev. Albanci so torej morali prilagoditi svojo strategijo aktivnega nenasilja novim razmeram. V ospredje preide politika pasivnega nenasilja. Prekinejo se vse aktivnosti, ki bi lahko sprožile nasilje srbske strani oziroma omogočile soočenje protesnikov z nasprotnikom.

7. CILJI NENASILJA/OSNOVA ZA AKTIVNO NENASILJE

Pod vodstvom/oblastjo LDK z Ibrahimom Rugovo na čelu se je izvajala politika pasivnega nenasilja, ki je temeljila na štirih v osnovi obrambnih ciljih in je omogočala Albancem družbeni obstanek. Cilji družbenega upora:

1. spodbijati legitimnost ustanov, organov, ki jih vsili Srbija (zavračanje sodelovanja s srbsko oblastjo), in zagovarjati legitimnost ustanov, organov, ki jih podpira albanska skupnost na Kosovu;
2. vandalizem in nasilje policije ter paravojaških enot ne sme izzvati nasilja s strani Albancev, potrebno je to nasilje predstaviti – neodgovarjanje na provokacije;
3. pridobiti mednarodno pomoč;
4. ohraniti albansko skupnost na Kosovu, ohraniti njeno delovanje – ohranjanje vzporednih struktur

(Clark, 2000: 71).

S temi načeli so omejevali srbsko agresijo in preprečevali izbruh vojne. To je držalo prebivalstvo skupaj, omogočilo delovanje družbenih struktur in prikazalo Srbe, Srbijo kot glavnega kršitelja človekovih pravic mednarodni skupnosti.

7.1 NEPRIZNAVANJE LEGITIMNOSTI SRBSKE OBLASTI

Vsaka politična akcija, ki gre v smeri zanikanja legitimnosti vladajoče garniture, mora izpolniti dve zahtevi. Prvič, ljudje morajo aktivno izraziti nesprejemanje vsiljene vlade z zavračanjem sodelovanja. Drugič, akcija mora biti skupinska ali množična, sodelovati morajo tako posamezniki kot institucije in organizacije, vladana večina ne sme biti razdeljena in neorganizirana (Sharp v Malešič, 1994: 180). Metode, ki se pri tem uporabljajo, so naslednje. Celotna tehnika nenasilnega boja je sestavljena iz nenasilnega protesta in prepričevanja, nesodelovanja ter nenasilne intervencije. Delovanje na političnem področju sodi v skupino nesodelovanje, torej gre pri tej metodi za politično nekooperativnost (Sharp navede 38 oblik nesodelovanja, ki so prikazane v prilogi A). Vključuje zavračanje običajnih oblik politične participacije v danih razmerah. V bistvu gre za to, da sovražniku preprečimo določeno politično vedenje. Oblike nesodelovanja pa so lahko naslednje: zavračanje legitimnosti in avtoritete vladajočih, bojkot vladnih teles, odredb in volitev, nesodelovanje in neposlušnost v različnih oblikah, mednarodne akcije prejšnje (legalne) oblasti ... državljanska neposlušnost – namerna, odkrita, miroljubna kršitev določenih zakonov, dekretov, uredb, vojaških ali policijskih ukazov. Sharp (ibid.) nadalje meni, da oblast za oblastnike ni značilna sama po sebi, pač pa jim možnost vladanja da okolje, torej državljani in institucije civilne družbe. Vsako nesodelovanje zmanjšuje možnost učinkovite izrabe potencialov za izvajanje oblasti. Preprečiti je treba, da bi državna oblast sodelovala z okupatorjem. Državljeni morajo ločevati formalno (pravno) oblast od dejanske oblasti in legitimno od nelegitimne oblasti. V tem smislu morajo biti prepričani o nelegitimnosti vsake oblasti, ki jo vsilijo oborožene sile okupatorja. Zagotoviti je treba tudi kontinuiteto legitimne oblasti na okupiranem ozemlju in njeno sposobnost za boj. Eden od strateških ciljev civilnega odpora je delovanje demokratičnih teles v obsegu, ki se čim bolj približuje mirnodobnemu delovanju.

Kosovski Albanci vzpostavijo vzporedni sistem in izvajajo obsežno kampanjo nesodelovanja s srbsko oblastjo. CC ne prizna legitimnosti srbskih oblasti na Kosovu in pozove prebivalstvo Kosova k bojkotu srbskih volitev decembra 1990 in popisa prebivalstva leta 1991, hkrati pa Albanci umaknejo vse predstavnike iz organov srbske oblasti in tako še bolj poudarijo svoje nepriznavanje legitimnosti srbskega vodstva. Ne priznajo tudi nove srbske ustave, ki je omogočila ukinitve avtonomije Kosova. Vendar jih zaradi bojkotiranja zveznih, srbskih in lokalnih volitev kritizira demokratična srbska opozicija in, kar je še pomembnejše, tuji politiki. Dejanje je videno kot nepripravljenost albanskega naroda za spravo – kot da niso pripravljeni izkoristiti pravic, ki jim jih daje ustava, in preko njih spremeniti srbsko politiko.

Maliqi in Marković (<http://www.beta-press.com/eng1.html>) nadalje ugotavljata, da bi v primeru sodelovanja na lokalnih volitvah kosovski Albanci zagotovo zmagali in celotna oblast na Kosovu bi bila v njihovih rokah. V Srbiji pa bi lahko bili njihovi glasovi odločilni zaradi razmerja med opozicijo in pozicijo oziroma bi omogočili poraz Miloševića. Vprašanje je le, ali bi bila politika opozicije bistveno drugačna od takratne oblasti. Bojkot postane stalnica strategije Albancev, čeprav je to taktika, ki je primerna za zgodnjo mobilizacijo javnega mnenja (Clark, 2000: 89).

7.2 NEODGOVARJANJE NA PROVOKACIJE

Že iz naslova je razvidno, da gre tukaj za neodgovarjanje na provokacije, ki so prihajale bodisi s strani srbskega prebivalstva bodisi s strani policije, oblasti, politikov. Albanci naj pod nobenim pogojem ne odgovorijo na provokacije z nasiljem tudi, ko pride do nasilja, brutalnosti policije nad njimi (pretepanja, mučenje, nadlegovanje) oziroma do smrtnih žrtev zaradi tega. Zaradi tega Srbi niso imeli izgovora za uporabo vseh sil na Kosovu.

Uporaba najmanjšega nasilja med nenasilnimi dejanji je protiproduktivna, ker se boj prestavi na teren, kjer ima diktator prednost (vojna, nasilje). Ključ do uspeha je nadzorovano, disciplinirano nenasilje, ki skupaj z vztrajnostjo in solidarnostjo v boju povzroči, da je nasilje in zatiranje okupatorja predstavljeno (odkrito, razkrinkano) v najslabši možni luči. Negativne posledice okupator/oblast občuti na političnem področju, ker z nasiljem sproži nezadovoljstvo v lastnih vrstah in pripomore k širjenju podpore upornikom (k zmanjšanju podpore režimu) pri prebivalstvu, tradicionalnih pristaših oblasti in nevtralnih tretjih subjektih in s tem k spremembi razmerja moči v korist nenasilne skupine. Poveča se udeležba, sodelovanje ljudi pri nenasilnem boju in njihova enotnost. Sharp (1999, 36) ta proces imenuje politični jiu-jitsu. Oblast, soočena z nenasilnim delovanjem, lahko nahujška, spodbudi upornike k nasilju z ekstremnimi provokacijami ali agenti (agenti oblasti, ki vzpodbujajo, začnejo z nasilnimi dejanji) zaradi:

- silo se brez težav/brez oklevanja uporabi proti nasilju;
- strogi represivni ukrepi, ki jih oblast želi uporabiti, potrebujejo izgovor za njihovo uporabo (nasilnost upornikov je najboljši izgovor);
- pomanjkanje izkušenj pri ravnanju z nenasilnim nasprotnikom

(Kuper v Sharp, 1961: 399).

Srbske sile in oblast so s pretepanji mirnih protestnikov, z aretacijami, vandalizmom, akcijami iskanja orožja, s streljanjem na mirne protestnike, z izklopi elektrike in vode albanskim vasem, odpuščanji, zaprtjem albanskih šol ter izključitvami albanskih študentov, domnevno zastrupitvijo 7.000 albanskih otrok (18.–23. marec 1990, sumijo, da je bil uporabljen sarin, ki ga proizvaja jugoslovanska vojska, vendar oblast ne dovoli preiskave Albancev) (Pax Christi International v Clark, 2000: 58) ... želele sprožiti nasilen upor, kajti le vojna lahko spremeni etnično razmerje v korist Srbov. Vendar kosovski Albanci spoštujejo načelo neodgovarjanja na provokacije – spoštujejo ga vse do leta 1996 (umor albanskega študenta in učiteljice), ko Osvobodilna vojska Kosova (OVK) izvede prve akcije, oziroma leta 1997, ko se OVK javno predstavi in začne odkrito pozivati k oboroženemu upor (po pokolu v Drenici leta 1998 ljudje množično vstopajo v OVK). Ljudje opuščajo nenasilje, ker ta ne prinese zelenih rezultatov, stanje se ne izboljšuje.

7.3 MEDNARODNA POMOČ

Ideja o nujnosti posredovanja tretje strani se na Kosovu pojavi že pri prvih protestih rudarjev (takrat so usmerjeni na pridobivanje podpore v Jugoslaviji) in se nadaljuje med celotnim (nenasilnim) bojem (tudi OVK si želi mednarodnega posredovanja). Glavni namen je bil doseči svoje cilje preko mednarodne skupnosti. Srbe so hoteli mednarodni skupnosti prikazati kot glavne kršitelje človekovih pravic in s tem doseči obsodbo srbskega nasilja, čemur bi sledile sankcije (med njimi tudi zahteva po vojaškem napadu), ki bi Srbijo prisilile k izboljšanju razmer na Kosovu in ureditvi statusa Kosova. Ves čas jih ovira splošna situacija v regiji (vojna v BiH, Hrvaški, Sloveniji). Mednarodna skupnost zaradi zagotavljanja stabilnosti regije »žrtvuje« Kosovo oziroma posreduje šele po izbruhu vojne, torej prepozno.

Verovanje v tujo pomoč je lahko tvegano, ker, kot navaja Sharp (1999: 13, 14), tuje države pogosto pozabijo na dane obljube o pomoči, kot se je to zgodilo z obljubami predsednika Združenih držav Amerike (ZDA) Georga Busha (27. december 1992), da ZDA ne bodo dovolile, da Kosovo postane druga Bosna (govorijo o enostranskem bombardiranju strateških ciljev v Srbiji). Clinton (novi predsednik ZDA) potrdi to politiko februarja 1993 (Woodward v Clark, 2000: 89). Grožnja z bombardiranjem je namigovala, da je Kosovo ena glavnih prioritet ZDA, kar se izkaže za popolnoma napačno oceno. Obljuba pri prebivalcih Kosova vzbudi upanje, da bo nekakšna mednarodna intervencija rešila njihov položaj. Pred tem jim dodatno upanje vzbujajo še nekateri ukrepi mednarodne skupnosti. Evropski parlament 13.

aprila 1989 sprejme resolucijo, v kateri protestira proti zatiralskim ukrepom na Kosovu. V Ameriki živeči Albanci (več kot 350.000) aprila 1990 omogočijo sodelovanje Rugove na kongresnem zaslišanju o kršitvah človekovih pravic v Washingtonu. Predstavniki kongresa so nato nekajkrat obiskali Kosovo, poslali opazovalce na vzporedne volitve in leta 1993 odobrili humanitarno pomoč za Kosovo (Clark, 2000: 89, 90). Na Kosovo 8. septembra 1992 odide misija Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE). Vendar je trajala le do junija 1993 (OSCE Handbook, 2000: 56), ker Jugoslavija ni izdala soglasja za nadaljevanje misije (protest zaradi suspenza članstva v OVSE in sankcij zaradi vojne v BiH, suspendirani zaradi dogodkov v Bosni in ne na Kosovu). Visoki komisariat Združenih narodov za begunce (UNHCR – *United Nations High Commissioner for Refugees*) leta 1993 odpre pisarno v Prištini. Gre za politično odločitev, saj je tedaj v Vojvodini 20-krat več beguncev kot na Kosovu in nobene pisarne UNHCR (Clark, 2000: 163). Po letu 1993 mednarodna skupnost pozabi na Kosovo kljub temu, da upošteva njihove napotke o vztrajanju pri nenasilju – nasilni boj bi pomenil takojšnjo ukinitve vse mednarodne pomoči (Surroi, 1999: 5). Lahko bi rekli, da je v obdobju pasivnega nenasilja (1992–1996) Kosovo izgubilo še tisto malo pozornosti, ki jo je do leta 1992 pridobila z aktivnim nenasiljem. Pozornost mednarodne skupnosti znova pritegnejo šele množične demonstracije aprila 1996 in oktobra 1997, torej ponoven obrat k aktivnemu nenasilju. Tako se že julija 1996 odpre informacijski urad ZDA, ki ga Albanci imenujejo kar ambasada ZDA, hkrati pa Evropska unija (EU) obljubi otvoritev svojega urada v Prištini, vendar tega ne stori (Clark, 2000: 164). Kosovski lobisti so bili uspešni pri sprejemanju resolucij, ki obsojajo kršitve človekovih pravic, vendar napredka na področju izboljšanja življenjskih razmer in statusa Kosova ni.

Mednarodna skupnost oziroma tuje države se aktivno vključijo v uresničevanje pozitivnih ciljev le takrat, ko je notranji upor že začel napadati režim in s tem preusmeril pozornost mednarodne skupnosti na nasilnost režima (Sharp, 1999: 13, 14). Mednarodna skupnost na Kosovu resneje posreduje šele po izbruhu oboroženih spopadov med srbskimi silami in Osvobodilno vojsko Kosova leta 1998 – ko srbske sile začnejo z etničnim čiščenjem Kosova. Do marca 1998 nobena mednarodna organizacija niti pomembnejša država ni oblikovala svoje politike do Kosova. Izražali so le globoko zaskrbljenost nad tem, kar se je dogajalo v pokrajini. Stopnjevanje nasilja, strah pred humanitarnimi posledicami konflikta in pred tem, da se bo konflikt še bolj zaostрил in hkrati razširil na sosednje države, so bili razlogi, da se je mednarodna skupnost končno vključila v reševanje krize. Slednji razlog je bil še zlasti pomemben. Položaj Kosovo je z vidika regionalnega ravnotežja zelo pomembno (obkrožajo

ga tri države – Albanija, Makedonija in Zvezna republika Jugoslavija), kajti če se tu začnejo odvijati spopadi, ki bi se razširili na sosednje države, bi vojna zajela 150.000 km², ki jih naseljuje okoli 15 milijonov prebivalcev. Ob tem bi obstajalo tveganje, da bi se spopadi prek Sanžaka razširili nazaj v BiH, iz Makedonije in južne Albanije pa v Grčijo, pri čemer bi se lahko vanje vključila tudi Turčija (Žabkar, 1998a: 8). Varnostni svet Organizacije združenih narodov (VS OZN) zaradi tega sprejme štiri resolucije, s katerimi uvede sankcije zoper Jugoslavijo (k poznemu ukrepanju pripomoreta Kitajska in Rusija, ki zavirata delovanje VS OZN, vztrajata, da je Kosovo notranja zadeva Srbije, kot Tibet in Čečenija). Sankcije veljajo, vse dokler se razmere na Kosovu ne izboljšajo oziroma niso izpolnjeni posamezni pogoji, ki so zapisani v resolucijah. Zadnja resolucija (št. 1244), ki uradno potrди premirje med Jugoslavijo in zvezo NATO, vsebuje tudi ukrepe za politično rešitev krize na Kosovu (glej S/RES/1160 (1998); S/RES/1199 (1998); S/RES/1203 (1998); S/RES/1244 (1999)). V reševanje konflikta se torej vključi tudi zveza NATO. Svet zveze NATO 13. oktobra 1998 odobri zračne napade, ki pa so v zadnjem trenutku odpovedani, ker Milošević sprejme zahteve mednarodne skupnosti (NATO, 2001: 124). Sprejme napotitev nove opazovalne misije OVSE na Kosovo (2.000 neoboroženih opazovalcev), nadzor zračnega prostora nad Kosovom zveze NATO, razširitev avtonomije za kosovske Albance in zmanjšanje navzočnosti vojske Jugoslavije in policijskih enot na Kosovu. Kosovski Albanci niso zadovoljni, ker sporazum ne predvideva namestitve sil zveze NATO v pokrajini (Jansen, 2002: 12). Sporazum kmalu propade, sledijo še zadnja pogajanja za umiritev razmer na Kosovu (Rambouillet 6.–23. februar in 15.–18. marec 1999), vendar so neuspešna. Napad zveze NATO se prične 24. marca 1999 in traja do podpisa sporazuma 5. junija 1999 (Bowman, 2001).

Pri pridobivanju mednarodne pomoči se zatrti narod ne sme omejiti, osredotočiti le na vlade ali organe, ki sprejemajo resolucije. Potrebujejo ljudi, prijatelje, ki bodo pritiskali na vlade, ohranjali zanimanje javnosti za problem, ki bodo kritizirali, pridobivali nadaljnjo pomoč, uporabili svoje vire za pomoč. Na Kosovu pri pridobivanju pomoči sodeluje celoten narod na vseh nivojih. Zavedajo se, da sami niso dovolj močni, da bi lahko dosegli spremembe. Stike navezujejo z delavskimi sindikati, humanitarnimi organizacijami, tujimi diplomati, s komer koli, ki bi jih želel poslušati. Največ podpore dobivajo od zdomcev in Albanije, ki je njihova glavna zaveznica. Izjema so islamske države, ker so se želeli predstaviti kot zahodno usmerjeni (Clark, 2000: 90).

7.4 VZPOREDNE USTANOVE

Teoretiki nenasilne obrambe pripisujejo velik pomen delovanju družbenih institucij, saj bi bile te prva tarča potencialnega okupacijskega režima. Obramba teh institucij postane glavna fronta »bojevanja«. Neodvisne socialne, ekonomske in politične institucije so jedro politike nenasilne (državljske) obrambe v celoti. Napadi na te institucije naj bi uničili odporniško zmogljivost družbe. Če bi napadalcu uspelo nadzirati sodišča, šole, sindikate, kulturne skupine, strokovna združenja, verske institucije, bi bila zmogljivost odpora za daljši čas resno prizadeta (Malešič, 1994: 186). Pomembnosti zaščite teh institucij se zavedajo tudi kosovski Albanci. V začetnih letih nenasilne borbe albanski voditelji menijo, da je čas na njihovi strani. Vse dokler se ne bodo pustili izzvati k uporabi nasilja, bodo lahko organizirali lastna življenja in pridobili mednarodno pomoč. Potrebovali so strategijo, ki bi preprečila vojno in pokoritev, hkrati pa omogočala nadaljevanje poti proti cilju – neodvisnosti Kosova. Ključ so vzporedne ustanove/institucije (prenos bivših avtonomnih organov na samooklicano Republiko Kosovo in ustanovitev novih). Delovati je potrebno, kot da Republika Kosovo obstaja, vse dokler jih mednarodna skupnost ne prepozna (Maliqi in Marković, <http://www.beta-press.com/eng1.html>). Vse od deklaracije za neodvisnost iz leta 1990 se kosovski Albanci trudijo živeti, kot da imajo lastno neodvisno državo. Vendar se pojavijo nekateri osnovni problemi, kot jih navaja ICG Kosovo briefing 1 (1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>): še vedno imajo jugoslovanske potne liste, poštne, telefonske storitve in oskrbo s surovinami, elektriko, vodo, hrano ... so v lasti Jugoslavije (dobavo prekinejo le tam, kjer s tem ne prizadenejo srbskega prebivalstva), prav tako policija, vojska, sodstvo, birokracija, ne nadzirajo meja, vzdržujejo lahko le neformalne diplomatske stike ... Sistem, ki temelji na albanski skupnosti, izseljencih, prostovoljni dejavnosti ter družbeni solidarnosti, je kljub pomanjkljivostim omogočal ohranjanje albanskega življenja na Kosovu in onemogočal srbskemu režimu razseljevanje Albancev.

7.4.1 Oblast

Kosovski parlament dne 23. marca 1989 ratificira ustavne spremembe, ki omogočajo ukinitve avtonomije Kosova, Albanci jo imenujejo tankovska ustava. Pred parlamentom so oklepna vozila in tanki, območje preletavajo helikopterji, v njem pa policija in vodje srbske stranke komunistov. Sprva je strategija kosovskih Albancev usmerjena na preprečitev sprejetja srbske ustave z opozarjanjem na nepravilnosti v postopku sprejemanja ustave: ni volilnega seznama, prisotnost nečlanov parlamenta (še posebno oborožene policije), vzdržanje večine,

neprimernost tistih, ki so glasovali. Dosežejo, da kosovsko ustavno sodišče junija sproži revizijo postopka (pooblaščen, da ga razveljavi), vendar je nemudoma ukinjeno (Clark, 2000: 52). Zdaj se strategija upora usmeri proti ustanavljanju republike znotraj Jugoslavije in kasneje proti ustanovitvi neodvisne, suverene države. Srbska protialbanska politika združi Albance. Junija 1990 se skoraj vsi poslanci kosovskega parlamenta (tisti, ki pred petnajstimi meseci sprejmejo ustavo tankov) zberejo v parlamentu za tri dni in tri noči. Pripravljajo se na sprejetje deklaracije o neodvisnosti. Zahtevali so enakopraven položaj znotraj Jugoslavije, želijo biti narod in ne narodna manjšina. Naslednji teden (2. julija 1990) albanski parlament (114 od 123 poslancev) sprejme deklaracijo o neodvisnosti (poslanci so pred parlamentom, ker je poslopje zaklenjeno), ki Kosovo razglasi za federalno enoto, enako drugim v jugoslovanski državi, njeno ljudstvo pa narod s pravico do samoodločbe. Sledi razpustitev in »začasen« prevzem kosovskega parlamenta in vlade s strani Srbije (5. julija. 1990) (Clark, 2000: 72, 73). Kot odgovor na novo srbsko ustavo (Miloševićev režim z enostransko odločitvijo srbske skupščine razveljavi konstitutivni status Avtonomne pokrajine Kosovo in odpravi večino avtonomnih pravic pokrajine) poslanci zdaj razpuščenega kosovskega parlamenta v Kačaniku 7. septembra 1990 razglasijo lastno ustavo, ki v 2. členu razglasi Kosovo za suvereno in neodvisno republiko znotraj jugoslovanske federacije (Pirjevec v Vešligaj, 2003: 13). Naslednji korak pri ne priznavanju legitimnosti srbske oblasti in vzpostavljanju lastne oblasti je na demokratičen način prikazati želje velike večine ljudi na Kosovu. Ideja je priprava referendumu o prihodnosti Kosova. Albanski poslanci razrešenega parlamenta se zaradi tega 22. septembra 1991 ponovno zberejo (Kosovo razglasiti za neodvisno in suvereno državo). Referendumu (organizira CC), ki poteka med 26. in 30. septembrom 1991, se udeleži 87 odstotkov volilnih upravičencev (914.802 ljudi), od tega je 99,87 odstotka glasov ZA neodvisnost (Troebst, 1998: 19). Na podlagi rezultatov 19. oktobra 1991 razglasijo neodvisno Kosovo. Naslednji korak pri vzpostavljanju vzporednega sistema oblasti je imenovanje predsednika vlade. CC za predsednika vlade imenuje Bujara Bukoshija (eden od ustanoviteljev LDK), katerega naloga je vzpostaviti vlado v izgnanstvu, Rugova kot predsednik LDK ostane na Kosovu. Ustanovijo šest ministrstev: ministrstvo za šolstvo, zdravstvo, informiranje, finance, zunanje zadeve in pravosodje. Pet od šestih ministrov živi zunaj bivše Jugoslavije. Poleg informiranja o realnem stanju na Kosovu je njihova glavna naloga zbiranje sredstev zlasti finančnih (Kostovicova in Bukoshi v Koinova, 2001: 6). Proces vzpostavitve vzporedne oblasti se zaključi 24. maja 1992, ko CC organizira volitve v parlament in za predsednika države. Udeležba je podobna tisti na referendumu. S 76 odstotki glasov krepko zmaga LDK, ki, kot ugotavlja Clark (2000: 83), zdaj velja bolj za nacionalno

gibanje kot stranko. Rugova kot edini kandidat za predsednika dobi 99,5 odstotka glasov. Za primer policijskega vmešavanja so izdelali rezervni načrt, ki vključuje poleg občasnih selitev volišč tudi pripravo lažnih volilnih skrinjic, napolnjenih z lažnimi lističi. Policija bi tako odnesla neveljavne glasove, vendar se policija tokrat ne vmešava. Volitve opazuje osem tujih zahodnih skupin (med njimi delegacija ameriškega kongresa) in povzame 82 mednarodnih novinarskih agencij (Bylykbashi v Clark, 2000: 83).

Volitve, ki so prinesle legitimnost LDK in Rugovi kot predstavnikoma naroda, prinesejo tudi konec vsestrankarskega sodelovanja, CC se smatra za brezpredmetnega. LDK, opogumljena z volilnim rezultatom, vse bolj ignorira druge stranke. Kosovo postaja enostrankarsko območje. Vendar niso vsi zadovoljni z novonastalim stanjem. Svoje nestrinjanje izražajo preko dvomov o verodostojnosti volitev. Med njimi je Veton Surroi (1999: 4), ki meni, da volitve niso bile ne svobodne, ker Kosovo ni svobodno, ne demokratične, ker ni bilo možnosti, razmer za pravilno organizacijo volitev. Enake očitke Surroi izrazi tudi po drugih parlamentarnih volitvah, izvedenih 22. marca 1998, ko zopet močno zmaga LDK in Rugova.

Pomanjkljivost strategije vzporedne oblasti je očitna že avgusta 1992, ko kosovski Albanci (pod vodstvom Rugove) na londonski konferenci o bivši Jugoslaviji sodelujejo le kot opazovalci, ne priznajo, sprejmejo jih kot narodne delegacije. Plenarna zasedanja spremljajo po notranji televiziji v stranski sobi. Problem Kosova se takrat skoraj ne omenja (Simons, 2000). Kljub temu, da Srbija politično oblast kosovskih Albancev razglasi za nezakonito ter da je mednarodno nepriznana in je večino časa delovala v tujini, je njen obstoj nudil politično legitimnost vsem, ki so delovali v vzporednih ustanovah. Dajal je občutek, da imajo svojo državo (Sommers in Buckland, 2004: 43).

7.4.2 Šolstvo

Srbska oblast v letu 1990 z odkritim napadom na albansko šolstvo želi sprožiti nasilni upor kosovskih Albancev in ustvariti pogoje, ki bi Albance prisilili k zapustitvi Kosova oziroma nadaljevanju izobraževanja v njim bolj primernem okolju. Dolgoročno gledano pa so hoteli povečati neizobraženost albanskega naroda, s čimer bi še dodatno poslabšali njihove možnosti za razvoj, znanje namreč omogoča napredek (boj je treba ves čas prilagajati, iskati nove načine upora, delovanja, znati je potrebno komunicirati s tujimi in domačimi politiki, javnostjo, kar pa lahko storijo le ljudje z ustreznim znanjem). Začetek konca albanskega

šolstva označi dejanje srbskega parlamenta, ki 8. avgusta 1990 ukine vse zakone o izobraževanju, ki jih je sprejel kosovski parlament z namenom uvedbe enotnega učnega načrta. Naslednji mesec srbske šole (večina učencev je Srbov) ukinejo učenje v albanščini in dovolijo le uporabo srbskega jezika (Clark, 2000: 96). To sproži prve proteste učiteljev in učencev. Ti se dva meseca (vsak dan) zbirajo na dvoriščih šol in protestirajo, poleg tega albanski učitelji še naprej uporabljajo albanščino kot jezik poučevanja in s tem zavestno kršijo po njihovem nezakonito uredbo. Protest nima nikakršnega učinka, kajti že januarja 1991 srbske oblasti prenehajo plačevati albanske srednješolske učitelje, aprila pa še osnovnošolske. Maja objavijo, da bodo zmanjšali vpis na srednje šole za polovico, tako se bo le 28 odstotkov Albancev, ki bodo končali osnovno šolo, lahko vpisalo v srednjo. Več mest ponudijo Srbom. Do avgusta 1991 oblasti odpustijo 6.000 srednješolskih učiteljev ter ravnatelje in namestnike 115 osnovnih šol. Na začetku šolskega leta 1991–1992 srbske oblasti vse Albance na Kosovu izključijo iz šol, da pa bi zagotovili njihovo izključitev, šole varuje policija. Poleg tega zaprejo 396 osnovnih in 56 srednjih šol ter Univerzo v Prištini. Službo izgubi okoli 14.500 osnovnošolskih in 4.000 srednješolskih učiteljev ter 862 univerzitetnih profesorjev (Ramaj, 1997: 1). Vendar jugoslovanska ustava določa obvezno osnovno šolo za vse njene državljane, zato se sredi šolskega leta 1991/1992 ponovno odpre 90 odstotkov osnovnih šol, kjer pa so učenci ločeni in učitelji neplačani. Preostale šolske ustanove ostanejo zaprte. V šolskem letu 1992/1993 so učenci in starši poskušali vstopiti v šole, vendar neuspešno. Nestrinjanje s srbsko šolsko politiko izrazijo z demonstracijami pred šolami. Zahtevajo ponovno odprtje šolskih ustanov za albanske učence. Zadnji množični protesti (1/4 prebivalstva), ki zajamejo celotno Kosovo, so 12. in 13. oktobra 1992. Vendar tudi ti ne prinesejo sprememb v politiki srbskega režima. Policija v protestih vidi možnost za provokacije, možnost, da nasilno obračuna s protestniki (ponekod sodeluje tudi vojska) (Clark, 2000: 97, 98).

Kosovski Albanci se na ukinitve šolstva odzovejo z vzpostavitvijo vzporednega šolskega sistema. Vzporedno šolstvo je bilo sprva ustanovljeno z namenom, da omogoči učiteljem nadaljevanje učnega procesa, medtem ko čakajo na vrnitev na stara delovna mesta. Zaradi tega je ustanovljena Zveza albanskih vzgojiteljev (*League of Albanian educators*), ki poleg zagotavljanja nadaljnje zaposlitve članov zveze in ohranjanja obstoječih ustanov tudi vzpodbuja učence, učitelje ter njihove družine k delovanju, aktivnosti in jih odvrča od razmišljanja o zapustitvi Kosova (Rexhaj v Sommers in Buckland, 2004: 101). Pomembno vlogo odigra pri organizaciji zadnjih množičnih šolskih protestov oktobra 1992, ko se v Prištini (pred filozofsko fakulteto) zbere okoli 100.000 ljudi, ki zahtevajo vrnitev šolskih

stavb (protest je nasilno prekinjen) (Albanian language education in Kosova, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/history.htm>). Vzporedno šolstvo zaradi svoje obsežnosti, organiziranosti in neprekinjenega delovanja (šolstvo je edina ustanova, ki je Srbi niso mogli popolnoma uničiti, prevzeti; šolanje se prekine šele leta 1998 zaradi spopadov OVK in srbskih sil) ter pobud kmalu preraste v glavni simbol nenasilnega boja kosovskih Albancev proti srbskemu režimu. Prve vzporedne srednje šole začnejo (januarja 1992) delovati v zasebnih prostorih (garaže, skladišča, prazne hiše, kleti, mošeje ...) kljub temu, da so sprva nekatere šole dovolile Albancem uporabo le-teh po pouku (po letu 1993 to ni več mogoče). Med leti 1992 in 1998 že 41 od 441 osnovnih šol (266.413 učencev in 13.585 učiteljev) in 60 od 66 srednjih šol (58.000 učencev in 4.310 učiteljev) deluje v improviziranih učilnicah (Ramaj, 1997: 2). Število učencev upade z 376.000 na 330.000 (Clark, 1999b). Pomemben problem vzporednega šolstva predstavlja neustrezna izobraženost učiteljev za poučevanje (več kot 20 odstotkov). Razlog za njihovo neustrezno usposobljenost pa je pomanjkanje ustreznih programov za izobraževanje (dejansko ne obstajajo) (Poptodorova v Sommers in Buckland, 2004: 46). Omeniti je potrebno dejstvo, da zaradi neustreznih šolskih prostorov, pomanjkanja učne literature (šolske učbenike so morali tihotapili iz tujine, zlasti Albanije) in drugih pripomočkov, teroriziranja učiteljev in učencev (zaradi tega se učilnice, šole pogosto selijo), kratkih učnih ur (šolska ura traja le 30 minut), nerednega pouka (poteka ob različnih dnevih, urah), znanje, ki ga pridobijo učenci vzporednega sistema ni ustrezno, zadovoljivo, gre za izobrazbo slabe kakovosti. Če upoštevamo pravkar omenjene slabosti sistema se lahko v celoti strinjam s Sommersom in Bucklandom (2004: 47), ko sta zapisala, da je glavni namen šolstva zagotoviti delovanje šol ter preprečiti povečanje nepismenosti med kosovskimi Albanci in ne dolgoročno izobraževanje. Razmere v katerih poteka izobraževanje namreč niso primerne za daljše obdobje. Vendar napredka v šolstvu ni. Kljub temu, da šolstvo zagotavlja le najbolj osnovna znanja do leta 1997, kar 25 odstotkov učencev ne konča osnovne šole, zlasti ženske (MRG v Koinova, 2001: 8), kar pomeni, da stopnja nepismenosti na Kosovu narašča.

7.4.2.1 Univerza v Prištini

Srbi Univerzo v Prištini vidijo kot gnezdo albanskega nacionalizma (še posebno po uporabi leta 1981), zato jo želijo ukiniti. Potek ukinitve je podoben kot pri osnovnih in srednjih šolah, njen začetek pa označi prisilna izselitev albanskih študentov iz študentskih domov v Prištini aprila 1990 in policijska izpraznitev zdravstvene šole avgusta istega leta (zapre se septembra 1990)

ter ločevanje po narodnosti (november 1990). Zaradi represivnih ukrepov v šolstvu junija 1990 študentje v prostorih visoke tehnične šole začnejo gladovno stavkati. Zasedba šole izzove (po 10 urah) nasilno policijsko akcijo, ki protest tudi uspešno prekine. Po uvedbi posebnih ukrepov srbskega parlamenta (28. junij 1991) proti Univerzi v Prištini je odpuščenih 260 profesorjev (do konca leta 1991 srbske oblasti z univerze izključijo 27.000 študentov in odpustijo 1.000 profesorjev) (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>), kar izzove protest več kot 2.000 univerzitetnih in srednješolskih profesorjev pred filozofsko fakulteto. Protest je nasilno zadušen. Novospregjeta zakonodaja določa, da mora biti v univerzitetnem letu 1991/92 razmerje med novovpisanimi albanskimi in srbskimi študenti 1 proti 1 oziroma 1.500 albanskih in 1.500 srbskih brucev. To je pomenilo, da se kar devetina albanskih maturantov ne bo mogla vpisati na univerzo (Ramaj, 1997: 11). Do konca leta 1991 dogajanje na univerzi najbolj zaznamuje mesec oktober, začetek novega študijskega leta. Takrat študentje poskusijo ponovno vstopiti v šolske prostore, vendar neuspešno. Šolski minister začetek študija za albanske študente sprva le preloži na 16. oktober 1991. Vendar albanski študentje ta dan zopet ne morejo vstopiti v univerzitetne prostore, saj jim to prepreči srbska policija, ki varuje vhode v stavbe. Uradno se univerza za albanske študente zapre 18. oktobra 1991, ko ministrstvo za šolstvo zaradi številčnega odhoda mladih v tujino zaustavi proces izobraževanja. V tem času so iz vseh prostorov univerze odstranjeni albanski napisi. Za ponovno odprtje šol in pouka v albanskem jeziku se 2. januarja 1992 zavzame dr. Ejup Statovci (novi rektor univerze), ki zaradi tega konča v zaporu. Zaradi nevzdržnih razmer se 18. januarja 1992 ministrstvo za šolstvo Kosova odloči, da bo izobraževanje potekalo v zasebnih ustanovah. Do leta 1994 je v vzporedno univerzo vpisanih 25.000 študentov, na njej pa poučuje 900 profesorjev, deluje pa v 250 zasebnih stavbah (Gessen v Koinova, 2001: 8). Poleg neustreznih pogojev za poučevanje, omenjenih v prejšnjem poglavju, je pomembna pomanjkljivost univerze oziroma celotnega šolskega sistema, da šolsko spričevalo oziroma diploma, ki nosi žig Republike Kosovo (ravnatelji vzporednih šol in župani vzporednih občin vse dokumente potrdijo z uradnim žigom Republike Kosovo) ni veljavna v Jugoslaviji ali kateri koli drugi državi (velja le v Albaniji) (Sommers in Buckland, 2004: 101). Poleg tega je delo učiteljev v vzporednem sistemu vse do leta 1993 neplačano. Denar, ki ga pa po letu 1993 prejemajo iz prostovoljnega davčnega sistema Republike Kosovo, ne zadošča za preživetje (Srbi so približno enako plačevali svoje učitelje). Prostovoljni davčni sistem zbere okoli 70 odstotkov sredstev, potrebnih za šolstvo, 30 odstotkov zbere vlada v izgnanstvu (Clark, 1999a). Problem je tudi

upadanje števila albanskih študentov. Po podatkih, ki jih navaja Koliqi (v Clark, 2000: 101) je leta 1991 na 13 fakultet vpisanih 19.620, leta 1996 pa le še 13.805.

7.4.3 Zdravstvo

Množično odpuščanje albanskih delavcev avgusta 1990 zajame zdravstveni sistem. Odpuščena je več kot polovica zdravstvenega osebja na Kosovu. Albanci zdaj nimajo ustrezne zdravstvene oskrbe, kajti na srbske zdravnike in ustanove se obrnejo le kot na zadnjo možnost. Bojijo se, da jih zavajajo, zastrupljajo s cepivi, zdravili, izvajajo nepotrebne operacije, sterilizacijo brez privolitve. Po množični zastrupitvi 7.000 albanskih otrok leta 1990 se zaupanje v srbske zdravnike še zmanjša (po srbskih raziskavah iz leta 1998 kar 38 odstotkov kosovskih Albancev ne zaupa srbskemu zdravstvu) (Žabkar, 1998a: 9). Posledično se leta 1990 zopet pojavi otroška paraliza, ki naj bi bila izkoreninjenja leta 1983 (Kosova Communication v Clark, 2000: 106). Pojavlja se griža, tetanus, tuberkuloza, dojenčki umirajo zaradi driske, vse bolj pogoste so tudi epidemije. Malo ljudi se cepi zaradi strahu pred srbskimi zdravniki. Dodaten dejavnik pri veliki stopnji obolelosti predstavlja neustrezno kanalizacijsko in vodovodno omrežje; le 44 odstotkov prebivalstva je priključenih na vodovod in kar 30 odstotkov gospodinjstev ni priključenih na kanalizacijsko omrežje. Denarja za posodobitev omrežja pa ni oziroma Srbija ne namenja sredstev za izboljšanje življenjskih pogojev Albancev, vzporedna oblast pa potrebnih sredstev nima. Tudi če bi jih imela, bi bila izgradnja nemogoča (velja za vsa večja gradbena/obnovitvena dela), ker Srbija ne bi izdala dovoljenj ali pa bi narejeno uničila. Posebnost Kosova je tudi, da albanske ženske 85 odstotkov rojstev opravijo brez ustrezne zdravniške pomoči (Vickers v Simons, 2000). Kosovo je torej nujno potrebovalo ustrezen zdravstveni sistem, ki bi zagotovil vsaj osnovno zdravstveno oskrbo/pomoč. Sprva se ustanovijo privatne ordinacije, kjer nudijo brezplačne storitve le določenim osebam, kot so družine rudarjev, učiteljem, profesorjem, preostali morajo za zdravljenje plačati (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>). Torej takšna oblika zdravljenja za večino Albancev ni ustrezna. Zato poleg zasebnikov začne delovati tudi človekoljubna organizacija Organizacija mati Terezija (prva klinika organizacije se odpre 30. marca 1992 v Prištini), ki deluje brezplačno za vse ljudi. Je nestrankarska organizacija, ki temelji na prostovoljcih. Okoli 7.000 prostovoljcev (veliko prostovoljcev je kljub temu političnih aktivistov) deli človekoljubno pomoč in nudi osnovno zdravstveno oskrbo in zdravila približno 350.000 ljudem oziroma 57.000 družinam v 91 klinikah (toliko klinik je ustanovljenih do leta 1998). V

organizaciji delujejo številni odpuščeni zdravniki in sestre, ki za svoje storitve ne zahtevajo plačila, leta 1994 se jim pridružijo zdravniki brez meja. Ljudje z resnejšimi težavami so morali v tujino, v Srbijo, k zasebnikom (UNDP-UNV – Voluntarism in Kosovo 2004, <http://see.oneworld.net/article/view/89781/1/29>).

Odpuščanje albanskih zdravnikov je povzročilo težave tudi srbskemu prebivalstvu na Kosovu. Veliko Srbov zdaj izgubi svoje osebne zdravnike in morajo tako kot Albanci po pomoč v druge srbske kraje na Kosovu, k zasebnikom ali pa v Srbijo. Bolezni tako kot Albance prizadenejo tudi Srbe. Zato ne preseneča poteza srbskih oblasti, ko podprejo kampanjo cepljenja proti otroški paralizi med letoma 1996 in 1997. Združijo se mednarodne agencije ter srbske in albanske zdravstvene ustanove. Svetovna zdravstvena organizacija (WHO – *World Health Organization*) in Mednarodni sklad OZN za otroke (UNICEF – *United Nations Children's Fund*) se pridružita Organizaciji mati Tereza in državnemu sistemu pri cepljenju otrok na Kosovu in nekaterih občinah Srbije. Srbija dovoli, da so dokumenti o cepljenju napisani v materinem jeziku otrok ter opusti zahtevo, da nosijo pečat Srbije. Drugi medetnični program je Oxfamov program za izboljšanje oskrbe z vodo leta 1995 (Clark, 2000: 171).

Glavni problem zdravstva je enak kot pri šolstvu: neustrezni prostori, instrumenti, programi in neustrezna usposobljenost zaposlenih ter stalno pomanjkanje zdravil in drugih pripomočkov. Takšne razmere ne omogočajo kakovostnega zdravljenja, zlasti ne na dolgi rok. Tako kot šolstvo je tudi zdravstvo ustanovljeno z namenov kratkoročnega delovanja, vendar zaradi stagnacije gibanja to postane dolgoročna rešitev (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>).

7.4.4 Mediji

Začetek prevzema albanskih sredstev sporočanja in obveščanja ter informacijske blokade albanskega prebivalstva (ne dobivajo nepristranskih novic) označuje leto 1990, ko Srbija ukine Radio in televizijo Priština ter prepove dnevnik Rilindja. Kosovski Albanci v odgovor spremenijo ozko usmerjene revije v občila za širšo javnost. Kmetijski tednik Bujku začne januarja 1991 izhajati štirikrat na teden kot splošni časopis (doseže naklado 8.000), mladinski Zëri pa kot politični tednik (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>). Mediji se ohranjajo tudi s pomočjo tujine, tako Press now s sedežem v Amsterdamu podpira neodvisne medije v bivši Jugoslaviji. Povzame

petnajst albanskih revij, ki so takrat dostopne na Kosovu. Med njimi ima največjo naklado otroški Pionir – 30.000. Srbija nato maja 1993, poskuša prevzeti albanske tiskane medije. Adem Demači in 250 novinarjev zaradi tega začno z gladovno stavko. OVSE organizira srečanje, je tudi posrednik, ki zaustavi prevzem in konča stavko (11 dni). Srbija zaradi neuspeha prične pritiskati na medije z visokimi cenami za papir, tiskanje in najemnin (Clark, 2000: 109).

Kosovski Albanci (nesrbske) informacije dobijo prek 10-minutnih radijskih novic radia Zagreb, mednarodnih postaj kot je BBC, Glas Amerike in Nemški val. Kasneje se množično razširijo satelitske antene in novice televizije Albanije postanejo osrednji vir informacij. Albanija oziroma Televizija Tirana pripravlja dnevni program, ki je namenjen Kosovu. Vendar na vse informacije, ki pridejo do ljudi, vpliva LDK (nadzira Bujku, Televizijo ter Informacijski center Kosovo, ki je glavni vir informacij). Predstavljajo svojo realnost, informacije, ki vzpodbujajo ljudi, govorijo o veliki mednarodni podpori, pomoči, kar pa le deloma drži. Svet je obsojal kršitve človekovih pravic Srbov in hvalil nenasilno politiko kosovskih Albancev, vendar nobena država ne podpira oziroma ne bo priznala neodvisnega Kosova. Takšnemu poročanju ali monopolu LDK nad mediji se leta 1994 zoperstavi Veton Surroi, ki ponovno začne z izdajo tednika Koha. Želi sprožiti razpravo o problemih albanskega gibanja, predvsem o pomanjkanju mednarodne pomoči in neaktivnosti oblasti (leta 1997 doseže naklado v višini 27.000) (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>).

7.4.5 Umetnost in šport

Dogajanje na športnem in kulturnem področju lahko opišemo z enim samim stavkom – obdobje brez vsega. Po letu 1993 so v nekaterih lokalih razstavljenе slike domačih umetnikov, študentje organizirajo nekaj koncertov, razstav, izdajo dve kulturni reviji, leta 1994 je poletni festival poezije, vendar pravega kulturnega življenja na Kosovu ni. Prav tako kot kultura je tudi športno dogajanje potisnjeno v ozadje, kljub temu ni popolnoma pozabljeno. Nogometna liga se nadaljuje, čeprav ne smejo igrati na državnih športnih stadionih – vsi državni (športni in kulturni) objekti/ustanove so zaprti za kosovske Albance. Izdajajo dva športna časopisa in ustanovijo kosovski olimpijski komite (leta 1996) (Clark, 2000: 112, 150), ki pa ga ne prizna nobena športna zveza. Srbska policija do julija 1994,

prekine 72 športnih dogodkov, med njimi tudi podelitev nagrad za najboljšega športnika leta (Humanitarian law centre v Clark, 2000: 242).

7.4.6 Gospodarstvo

Kosovo vse od pripojitve k Jugoslaviji velja za njen najmanj razviti in najrevnejši del. Po izbruhu konflikta pa se je položaj gospodarstva na Kosovu še dodatno poslabšal. Za ponazoritev gospodarskih razmer na Kosovu naj omenim, da je leta 1992 dohodek na prebivalca na Kosovu znašal le 27 odstotkov povprečnega dohodka v Srbiji. Delež kosovskega gospodarstva v dohodku Srbije je od leta 1988 do leta 1995 upadel s 7,1 na 5,9 odstotka (Žabkar, 1998a: 9). Do leta 1995 le okoli tretjina prijavljenih podjetij uspešno deluje (družinska podjetja z nekaj zaposlenimi). Gre za storitve oziroma trgovino (restavracije, bencinske postaje, mini marketi ...), proizvodnje ni. Odvisni so od uvoza osnovnih potrebščin iz Srbije – moka, sladkor, kuhinjsko olje, sol, žito. Hkrati pa podjetja, ki so v albanski lasti, prevzemajo Srbi, ki jih nato bodisi preselijo v Srbijo bodisi izropajo in zapustijo ali pa vse izdelke izvozijo v Srbijo ali tujino – Kosovo torej od njih nima nikakršne koristi. Takšen primer so mlekarne. Na Kosovu proizvedejo več mleka, kot ga porabijo, a ker je 22 mlekarn prevzela Srbija, so morali tretjino mleka uvoziti (Clark, 2000: 114). V takšnih neustreznih družbeno-ekonomskih razmerah je edini pravi način za preživetje Albancev siva ekonomija, črna borza in podobne ilegalne dejavnosti ter odhod v tujino (skoraj vsaka družina ima v tujini najmanj enega družinskega člana, ki pošilja denar domov). Dve tretjini ljudi, ki delujeta v zasebnem sektorju, predvsem v prodaji in storitvah, namreč zaslužita nekaj evrov na dan. Povprečna sedemčlanska družina mora po kriteriju Svetovne banke zaslužiti več kot 207 evrov na mesec, da je nad mejo revščine. Tudi zaposleni v vzporednem sistemu zaslužijo mnogo premalo, da bi jih lahko uvrstili nad mejo revščine (kosovski učitelj zasluži 129 evrov) (Zaum, 2004:11). Slab socialni položaj so se trudili reševati preko različnih družbenih skladov, ki jih organizirajo delavski sindikati, LDK in Organizacija mati Tereza. Dodatno breme albanskim prebivalcem in podjetjem poleg 3-odstotnega »prostovoljnega« davka, ki ga pobira vzporedna oblast (kosovski Albanci doma in v tujini so dajali tri odstotke svojega mesečnega zaslužka državi Kosovo oziroma po svojih zmožnostih) (Clark, 2000: 103), je tudi plačevanje uradnega davka Srbiji, kazni in številnih podkupnin srbskim oblastem ter varnostnim organom, ki včasih preprečijo uničenje hiše ali poslovnih prostorov, uporabo nasilja, aretacijo oziroma omogočijo osvoboditev sorodnikov iz zapora. Obstoj vzporednega sistema je temeljil na tem tako imenovanem prostovoljnem davčnem sistemu, vendar menim

(čeprav zato nisem našel nobenih dokazov), da je sistem deloval po principu obveznega plačevanja, podobno kot je to urejeno pri Irski republikanski armadi in Eti v Španiji, ko neplačnike (in njihove najbližje) čakajo stroge kazni (vključujejo grožnje in nadlegovanja, uničenje poslovnih in stanovanjskih prostorov, fizično obračunavanje ter umore).

Albansko gibanje ni izdelalo strategije, smernic, osnovne ideje, v katero smer naj se gospodarstvo razvija. Politiki zagovarjajo bojkot, ki pa je z gospodarskega, ekonomskega vidika nemogoč, ker Kosovo vse surovine, nujne za preživetje, dobiva iz Srbije. Clark (2000: 114) meni, da po prošnji BSPK in njegovih sindikalnih članov, naj ljudje ne najemajo prostorov od podjetij, ki so pod izrednimi ukrepi (nič ne sme ovirati ljudi, da dobijo svoje stare službe nazaj), nihče več ne ponudi alternativne strategije bojkotu.

8. AKTIVNO NENASILJE MED LETI 1996 IN 1999

Kot vojaška bitka se lahko tudi nenasilni boj izvede na več načinov. Alternativa pasivnemu nenasilju ni nasilje, ampak aktivno nenasilje. Pojem aktivno nenasilje se je začel na Kosovu uporabljati leta 1996, po daytonskem sporazumu. Pojavljati se začnejo mnenja, da je potrebno izvesti odmevne akcije, ki bodo pritegnile pozornost mednarodne skupnosti. Usmeriti se je potrebno k aktivnemu nenasilju.

8.1 RAZLOGI ZA POJAV AKTIVNEGA NENASILJA

Kosovski Albanci po sprejetju daytonskega sporazuma (november 1995) pričakujejo, da se bo zdaj pozornost mednarodne skupnosti iz BiH preusmerila na njih. Govori se o tajnem dodatku k daytonu, ki bi obravnaval tudi Kosovo. Veliko upanja jim vzbudi dejstvo, da sporazum bosanskim Srbom prizna Republiko Srbsko (enako bi lahko veljalo za Kosovo), kar pa je v nasprotju z mednarodnimi pravili, ki določajo, da ima narod, ki je del večnacionalne države in brez lastne države, pravico do odcepitve in ustanovitve suverene države. Tiste etnične skupnosti, ki pa so del naroda, ki že ima lastno državo (bosanski Srbi imajo Republiko Srbijo; kosovski Albanci imajo Albanijo) morajo ostati v državi, kjer so brez pravice do odcepitve. Pri tem številčnost prebivalstva ni pomembna (Maliqi in Marković, <http://www.beta-press.com/eng1.html>). Vendar Kosovo ni del sporazuma (le v delu, ki govori o pogojih za prenehanje sankcij ZRJ – ne dobi polnega diplomatskega priznanja, polnega članstva v mednarodnih organizacijah, zamrznjeno premoženje). Zakaj, Caplan (v Isaković, 1999)

navaja tri glavne razloge: meni se, da je že brez Kosova na pogajalski mizi preveč zadev; nihče ni bil pripravljen razjeziti, pritiskati na Miloševića »mirovnika«, ki je omogočil, prisilil bosanske Srbe h kompromisom, ki so omogočili podpis daytonskega sporazuma in s tem končanje vojne v BiH. Zaradi zagotavljanja stabilnosti v regiji je mednarodna skupnost dolgo časa tolerirala početje Miloševića na Kosovu; na Kosovu je mir, zato ne potrebuje nujne obravnave. Nihče ni pripravljen sprejeti ustave iz leta 1974, govoriti o nepravilnih albanskih mejah iz leta 1913 ali o Jugoslaviji, ki bi morala dati Kosovu status republike. Poleg tega pa se nekatere države obnašajo, kot da je kriza že razrešena. Evropska unija diplomatsko/politično prizna Jugoslavijo (ne dobi popolnega diplomatskega priznanja), Nemčija si prizadeva za vrnitev 130.000 albanskih beguncev, Beograd pa ukine izstopne vize za Albanijo (Troebst, 1998: 20). Zato se kosovski Albanci upravičeno bojijo, da jih bo mednarodna skupnost pozabila. Nihče ne oporeka strategiji nenasilja, vendar je proces za končanje srbskega nasilja in zatiranja prepočasen. Kakovost življenja Kosovskih Albancev se ne izboljšuje oziroma se celo poslabšuje (zaradi že prej omenjenih slabosti vzporednih ustanov). Zato prihaja do zahtev po bolj radikalnem programu LDK, do pozivov k aktivnemu nenasilju. Zahtevajo dejanja (proteste, zbor parlamenta, mirno zasedbo šolskih ustanov), ki omogočajo soočenje z nasprotnikom ter povečanje naporov za spodkopanje Miloševićeve baze moči in podpore med srbskim (jugoslovanskim) prebivalstvom, hkrati pa spremeniti miselnost, apatičnost mednarodne skupnosti do kosovskega vprašanja in Miloševića. Prek manjših družbenih in gospodarskih projektov je potrebno zagotoviti razvoj družbe. V ospredju naj bo zagotavljanje miru in ne le neodvisnost (Randle, 2001).

Kljub mirovanju Rugove in LDK pride do nekaterih dogodkov. 21. aprila 1996 je v Prištini ustreljen kosovski albanski študent Armend Dači (ubije ga srbski civilni ostrostrelec) in albanska učiteljica umre v policijskem priporu. Njuna smrt sproži dve reakciji. V Prištini kljub nasprotovanju LDK zopet protestirajo ženske in skoraj sočasno so izvedeni štirje napadi na srbske civiliste in policiste na Kosovu (pet mrtvih, trije ranjeni), odgovornost prevzame OVK (Maliqi v Clark, 2000: 123). Naslednji dogodek napovedujejo PPK in študentje, ki na začetku šolskega leta 1996 zahtevajo demonstracije za pravico do izobrazbe. Decembra študentje Rugovi izročijo peticijo s 550 podpisi, v kateri zahtevajo odprtje šolskih ustanov. Peticija preraste v kritiko oblasti. Zahtevajo sklic parlamenta, ukinitve cenzure medijev, normaliziranje odnosov med Rugovo in Bukoshijem in ponovno oživitev Usklajevalnega sveta političnih strank (AIM v Clark, 2000: 127).

8.1.1 Kritika Rugove

Po množičnih protestih za izobrazbo oktobra 1992 gibanje zamre, ni javnih protestov. S strani Rugove in LDK ni novih ukrepov ali pozivov k ukrepanju. Rugova se želi izogniti kakršnim koli soočenjem. Meni, da razmere niso ustrezne za aktivno nenasilje, nadaljnje organiziranje podobnih protestov bi bilo preveč nevarno, nesmiselno, premalo bi pridobili za previsoko ceno. Pomanjkanje napredka sproži številne kritike politike Rugove, očitajo mu nedemokratičen stil vladanja, monopol nad mediji in cenzuro, neupoštevanje volje ljudi in le redko odgovarjanje na kritike, neopredeljenost glede procesa demokratizacije Jugoslavije. Motijo jih tudi njegova pogajalska izhodišča/zahteve (nekateri mu očitajo, da je preveč nepopustljiv, drugi da se bo prodal za avtonomijo), njegova stalna odsotnost (Clark, 2000: 117–123) ter nasprotovanje kakršni koli obliki soočenja, tudi nenasilnim protestom, organiziranemu zavzetju šol (starši in učitelji so ponekod sami zasedli šole) in sklicu parlamenta. Sklic parlamenta bi predstavljal dilemo Srbije. Ali naj prepove zbor parlamenta in se tako prikaže v slabi luči ali pa ga dopusti in s tem omogoči njegovo delovanje – organ, ki bo obsojal Srbe in sprejemal odločitve, ki bi med Albanci imele še večjo težo, veljavo, ker bi jih sprejel v njihovih očeh edini legitimen parlament na Kosovu. Z njegovim delovanjem bi uradno vzpostavili delujočo dvojno oblast, ki je mednarodna skupnost ne bi mogla prezreti. Kljub temu, da parlament obstaja (od leta 1992), se nikoli ne sestane; le 15. julija 1998 za eno uro. Deluje, kot da je bil sklican le zato, da utiša tiste, ki so sklic zahtevali. Zasedanje ni vnaprej objavljeno, pomanjkanje simbolizma, simbolov, formalnosti so zelo hitro izpeljane, ker želijo končati pred prihodom policije (KIC v Clark, 2000: 244). Veliko nezadovoljstva povzroči podaljšanje mandata parlamentu (trikrat) in predsedniku (dvakrat) brez volitev (dekret Rugove, prvič podaljša mandat parlamenta za eno leto le dan pred iztekom mandata maja 1996) (Clark, 1999a). Od Rugove so zahtevali večjo prilagodljivost pri načrtovanju procesa mirne samoodločbe – Albanci želijo neodvisnost, a večina bi sprejela, če bi se to dogajalo postopoma prek izboljšav v šolstvu in ustavnega statusa Kosova, in sicer pod pogojem, da je neodvisnost še vedno končni cilj. Razviti bi moral konstruktivni program oziroma nadaljnji celostni razvoj vzporednih ustanov s poudarkom na večji usklajenosti načrtov za gospodarski razvoj (Clark, 1999b). Bolj bi se moral potruditi tudi pri pridobivanju zaveznikov med nasprotniki Miloševića. Politika LDK namreč ni usmerjena k spodkopavanju podpore in baze moči Miloševića med srbskim (jugoslovanskim) prebivalstvom. Na resnost razmer opozori spor med vodstvom LDK in vlade v izgnanstvu leta 1994, ko Rugova in predsednik vlade imenujeta vsak svojega veleposlanika za Tirano. Spor se nadaljuje, ko Bujar Bukoshi (junija 1997) obsodi nenasilno politiko Rugove. Meni, da je gibanje zastalo in ni

obrodilo pozitivnih rezultatov. Druga največja stranka PPK zdaj dobi podporo Bukoshija. PPK se zavzema za aktivno nenasilje. Januarja 1998 pozove k petminutni ugasnitvi luči in minutnemu mirnemu stanju na ulici (na določen dan ob določeni uri) (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>). Notranja politična kriza se poglobi po pozivih UPSUP in PPK k bojkotu vzporednih parlamentarnih in predsedniških volitev, napovedanih za 22. marec 1998 (Clark, 2000: 157). Gibanje izgublja svojo enotnost, ustvarijo se razmere, ki omogočajo prihod novih akterjev, zlasti OVK.

Med zadnja vidnejša dejanja Rugove, ki jih lahko uvrščamo med aktivno nenasilje, sodi njegova pobuda za sklic CC, ki nato ustanovi komite za organiziranje protestov (bojkotirajo ga Demači in PPK), napovedanih za 13. marec 1998 (organizirani s strani UPSUP in ne Rugove). Takrat 50.000 ljudi zahteva konec srbskega nasilja. Poleg vzporednih volitev marca 1998 (sprva razpisane za 24. maj 1997), s katerimi želi tujim medijem pokazati, da je še vedno predsednik države (od 88,71 odstotka udeležencev, Rugova prejme 99,29 odstotka glasov) (Clark, 2000: 174, 175), sodi med aktivno delovanje tudi sodelovanje Rugove in LDK na shodu z geslom »Give peace a chance« (9. aprila 1998 v Prištini). Takrat Rugova predstavi načrt za dnevni polurni opoldanski protest na promenadi (Korzo). Dnevni protesti se nadaljujejo do junija, večinoma brez vzklikanja sloganov in transparentov (razen na večjih shodih ob koncu tedna). Rugova in LDK poleg tega ne naredita nič, sta paralizirana.

Maliqi (v Clark, 2000: 199) leta 1996 ugotavlja, da je Rugova pravi, idealen človek za nastalo situacijo – ne vojna ne mir, za politiko neukrepanja. Ne gre za sovražno trditev, ampak za občudovanje njegovih lastnosti – potrpljenje in razumnost (razsodnost). Rugova (v Oberg, 1998: 5) meni, da so v danih okoliščinah izbrali pravo pot, in pravi, »če bi izbrali bolj radikalne metode, nas danes ne bi bilo več tu«.

8.1.1.1 Spodkopavanje podpore in baze moči Miloševića

Spodkopavanje nasprotnikove virov, baze moči je pomembno sredstvo nenasilnega delovanja, kajti omogoča spremembo stanja na škodo nasprotnika. Nenasilni aktivisti morajo s svojim delovanjem vplivati na ljudi, na katerih režim sloni, od katerih je odvisen, ter jih pridobiti na svojo stran. Vladarjev položaj in moč sta namreč odvisna od podreditve, poslušnosti in sodelovanja državljanov z oblastjo. Če jim odvzamemo vire jim odvzamemo oblast, moč. Politična moč vsakega režima izhaja iz medsebojnega vplivanja vseh ali nekaterih sledečih

virov: avtoriteta ali zakonitost, legitimnost (ljudje so prepričani, da je režim legitimen ter da je njihova moralna dolžnost, da se mu podredijo), človeški viri (osebe in skupine ljudi, ki ubogajo, pomagajo, sodelujejo z oblastjo), spretnosti in znanje (strokovno znanje režim dobi preko ljudi, ki sodelujejo z njim), neotipljivi (nematerialni) dejavniki (psihološki in ideološki dejavniki, čustva, prepričanja), materialni viri (nadzor naravnih virov, finančnih virov, gospodarstva, sredstev komuniciranja, transporta), sankcije (zagroženo ali dejansko kaznovanje) (Sharp v Lipsitz in Kritzer, 1975: 725; Sharp, 1999: 25; 2003: 11, 12). Eden od najpomembnejših virov moči oblasti je vojska oziroma varnostne sile. Disciplinirani in oboroženi pripadniki varnostnih sil služijo kot orodje za kaznovanje in napad neposlušnih prebivalcev. Sharp (1999: 72) pri tem opozarja, da je skoraj nemogoče doseči zastavljene cilje, če policija, vojska in birokrati podpirajo obstoječo oblast in izvršujejo njihova navodila.

Politika LDK in Rugove ni usmerjena na spodkopavanje podpore in baze moči Miloševića med srbskim (jugoslovanskim) prebivalstvom. Dejstvo je, da srbski režim ni odvisen od sodelovanja kosovskih Albancev in prav zaradi tega bi le-ti morali skleniti taktična zavezništva z deli srbske družbe, od katere je režim odvisen. Kljub težavam (pri tem mislim na obojestransko sovraštvo, nezaupanje, prezir) bi morala to biti prednostna naloga. Priložnosti za pridobitev zaveznikov v Srbiji se pojavijo sredi 90. let, ko cerkev postane nezadovoljna z Miloševićem (patriarh Pavle prvič javno kritizira srbsko oblast zaradi nasilne zadušitve študentskih protestov 30. decembra 1998) ter vodilni srbski intelektualci (SANU – Akademija znanosti in umetnosti) spoznajo, da je zahteva po zavzetju, srbizaciji Kosova iluzija. Predsednik SANU Aleksander Despić razpravlja o mirni odcepitvi Kosova. Ne poskušajo spodkopati lojalnosti vojske in policije, tudi ne, ko leta 1998 starši nabornikov protestirajo proti pošiljanju novih rekrutov na Kosovo in ko leta 1999 veliko Srbov ne pride na nabor oziroma dezertira (vsaj 23.000 moških, zlasti Črnogorci in Vojvodinci) (Randle, 2001). LDK se ne zanima za proteste v Beogradu (november 1996), ko Milošević razveljavi izide lokalnih volitev (v nasprotju z opozicijo, ki pošlje pismo podpore). Naraščanje nezadovoljstva Srbov z Miloševićevo politiko je vidno v Beogradu 16. decembra 1996, ko na protestih z minuto tišine zaznamujejo uboj kosovske albanske učiteljice (umre v policijskem priporu) (Clark, 2000: 126). Med njimi je skupina Ženske v črnem, ki že od novembra 1995 podpira kosovske Albance pri njihovem nenasilnem boju oziroma nasprotuje preveliki uporabi sile s strani srbskih varnostnih organov na Kosovu in srbski vojni politiki (zavezane so nenasilju) (I dalje smo na ulicama ..., <http://www.wib-zeneucrnem-belgrade.org/srpski/onama/ulice.htm>). Vendar Albanci nikoli ne izkoristijo omenjenih priložnosti. Resda sodelujejo

z nekaterimi protivojnimi skupinami v Srbiji (na primer Ženske v črnem, študenti), vendar navezovanje stikov s srbsko družbo ni del strategije. Poleg tega pa je največja pomanjkljivost albanskega nenasilnega gibanja ta, da protestniki niso izdelali strategije, ki bi omogočala razvoj protestov in posledično odstavitev, končanje diktature Miloševića, s čimer soglaša tudi Sharp (2005: 18). Albanci najverjetneje ne bi imeli velikega vpliva na srbsko oblast in srbsko družbo, a bi kljub temu morali biti bolj odprti, navezati čim več stikov, preverjati stanje.

8.2 ŽENSKE

Na Kosovu se začnejo pojavljati organizacije, ki so namenjene izobraževanju in usposabljanju žensk, ena od njih je Motrat Qiriaz, ustanovljena leta 1990 kot literarni projekt, namenjen ženskam s podeželja. Do leta 1992 okoli 300 žensk naučijo brati in pisati. Nato njihova dejavnost zamre, se začasno zaustavi (moški voditelji odvrtačajo ženske od izobraževanja). S projektom nadaljujejo leta 1995. Skupaj s prištinsko skupino Domača ekonomija organizirajo šiviljske tečaje, ki vodijo k dejavnostim, ki ustvarjajo nekaj dohodka (prodaja domačih izdelkov). Začnejo z zdravstvenim izobraževanjem – od higiene do zdravljenja bolezni, ki se prenašajo z vodo, kontracepciji. Lokalni časopis nameni štiri strani za ženske (ženske svoje članke posnamejo na avdiokasete, ker večina žensk ne zna brati). Skupina zbere denar za sedem vaških knjižnic in tri šole (Clark, 2000: 148). Na podeželju se začnejo pojavljati podobne skupine. Ustanovi se Ženska mreža Prištine (delovati začne leta 1995 – ustanovi Center za zaščito žensk in otrok ter Ženski medijski projekt), Ženska mreža podeželja (sestaja se mesečno), Liga albanskih žensk (proizvajajo volnene izdelke). V Centru predavajo o zdravstveni oskrbi, človekovih pravicah, nudijo pravno pomoč, svetovanje, učijo pisati, brati. LDK in PPK ustanovita svoja ženska foruma. Leta 1997 nastane Elena, ukvarja se s kršitvami človekovih pravic – kršitvami pravic žensk. Z Ženskim medijskim projektom dobijo možnost za usposabljanje za delo na televiziji (začne leta 1996, dveletno usposabljanje). Izdajo revijo, na zasebnih televizijah predvajajo njihove prispevke, radijske novice so na internetu (ibid.: 151). Ženske prek izobraževanja spoznavajo svoje pravice in možnosti, ki se jim odpirajo. Spoznajo, da so pomemben del albanske skupnosti (predstavljajo polovico prebivalstva, polovico zaposlenih v zdravstvu) in da lahko z dejanji spremenijo svoj položaj kot tudi položaj gibanja, ki miruje. Zdaj opolnomočene in razočarane zaradi neukrepanja mednarodne skupnosti in domačih politikov ter slabih življenjskih pogojev kot tudi terorja, ki ga izvajajo Srbi, organizirajo prve večje demonstracije po letu 1992 kljub nasprotovanju Rugove (uradno je povod za proteste umor albanskega študenta aprila 1996). Na demonstracijah sodeluje

10.000 žensk, vse pa so v rokah nosile rože in svečo (Kosova Communication v Clark, 2000: 148). Na pobudo žensk se protest 1. marca 1998 izvede pred informacijsko pisarno ZDA (odgovor na pokol v Drenici, 28. 2.–1. 3. 1998), pritegne okoli 2.000 ljudi, naslednji dan sodeluje že okoli 100.000 ljudi. Na mednarodni dan žena osmega marca 1998 ženske zopet odidejo pred informacijsko pisarno ZDA. Nad glavami držijo prazne bele papirje, ki simbolizirajo pomanjkanje pravic na Kosovu. Najbolj vidne demonstracije so 16. marca, »Kruh za Drenico«, pohod okoli 12.000 žensk od Prištine do 50 kilometrov oddaljene Drenice, vsaka ima v roki kruh. Policija jih zaustavi po sedmih kilometrih (kot odgovor na pokol v Drenici 15. marca 1998 katoliška škofija pozove k mašam na vsem Kosovu, sledijo demonstracije, na katerih ljudje nosijo sveče in slike mati Tereze, 15.000 ljudi sodeluje v Prištini). Protesti se nadaljujejo 25. marca 1998, ko ženske zahtevajo mirno ločitev od Srbije (Clark, 2000: 174, 175). Velja opozoriti, da za množično udeležbo ljudi na marčevskih protestih ni zaslužna le dobra organiziranost žensk, ampak tudi ugodne razmere za proteste. Ljudje zaradi pokola v Drenici in slabih življenjskih razmer nestrpno pričakujejo spremembe, poleg tega pa z velikim uspehom že vse od oktobra 1997 množične proteste organizirajo študentje.

8.3 ŠTUDENTSKO GIBANJE 1997–1998

Najbolj klasičen primer aktivnega nenasilja so študentske demonstracije leta 1997/1998. Študentje že pred protesti podrobno izdelalajo načrt delovanja, določijo pravila obnašanja med protestom in v primeru policijskega vmešavanja ter sprejemljive simbole in slogane. Prav tako jasno določijo cilje protesta. Zahtevajo brezpogojno vrnitev univerzitetnih in srednješolskih stavb, da bi bilo s tem omogočeno šolanje v normalnih pogojih. Ne zahtevajo izгона srbskih študentov, hočejo le uporabljati 80 odstotkov stavb, ki so prazne od leta 1991 (kljub ugodnim denarnim in nastanitvenim pogojem se le 4.000 srbskih študentov šola na Kosovu in uporablja le 20 odstotkov prostorov) (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>). Zahteva po vrnitvi stavb ni politična (UPSUP so neodvisna, nepolitična organizacija), temelji na mednarodnem pravu, ki zagotavlja izobraževanje v materinem jeziku, gre za temeljno človekovo pravico, pravico do izobrazbe. Tako podrobno izdelanih akcij ni bilo vse od ustanovitve CC oziroma njegove izvedbe vzporednih volitev.

Po neuveljavitvi dogovora o izobraževanje (skleneta ga Rugova in Milošević 2. septembra 1996) se stanje v šolstvu ne izboljšuje. Albanskim učencem vstop v šole še vedno preprečuje težko oborožena policija, nekatere šole se uporabljajo kot begunski centri za hrvaške Srbe. Ponekod Albanci potihoma dobijo šole v uporabo, vendar napredka ni, predvsem zato, ker to vprašanje ni v središču pozornosti vse od oktobra 1992 (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>). Predsedstvo študentske unije (izvoljeno leta 1997, UPSUP je edina študentska organizacija) želi pokazati alternativo čakanju. Prvi ukrep, ki ga sprejmejo, je, da od Rugove javno zahtevajo razglasitev dogovora o izobraževanju za polom, neuspeh (marec 1997). Nadalje želijo organizirati množične proteste. Za dovoljenje in podporo prosijo Rugovo in LDK, kajti oba še vedno predstavljata Albance, saj bi bil uspeh večji, če narod nastopi enotno (drugih strank niso povabili k sodelovanju). Predlagajo testni protest, poskusno akcijo ob začetku šolskega leta 1997 (prvega septembra). Zavzemajo se za polurni protest pred srednjimi šolami, pri katerem bi učenci nad glavami držali knjige. Rugova, kot navaja Clark (2000: 152), to odsvetuje, meni, da študentje nimajo pravice vztrajati pri problemu odprtja srednjih šol, ker le-ta zadeva dijake in ne študente. Argument, ki pokaže kako močno Rugova nasprotuje akcijam, ki bi omogočale soočenje z nasprotnikom. Protest je zaradi tega odpovedan, vendar ne pozabljen. Študentje so odločeni, da do sprememb mora priti, zato načrtujejo protest ob začetku študijskega leta, 1. oktobra 1997. V ta namen v mestih z visokošolskimi ustanovami ustanovijo (10. september 1997) odbore in pododbore za organizacijo protestov. Glavnega sestavlja devet članov – pet študentov in štirje profesorji. Trije odbori zagotavljajo mirno izvedbo protestov, eden pa nudi zdravniško pomoč (za primer policijskega nasilja). Posamezne fakultete ustanovijo pododbore, ki jih sestavlja pet ljudi – trije študentje, dva profesorja. Le-ti pomagajo glavnim odboru pri mobiliziranju ljudi in izvedbi protesta (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>). Želijo ustvariti ozračje, ki bo primerno za demonstracije. Zato septembra 1997 na promenadi začnejo z manjšimi akcijami. Med osmo in deveto zvečer se na stotine ljudi drži za roke in mirno hodi po promenadi, udeležba z dneva v dan narašča. Srbska oblast v tem vidi priložnost, da z incidenti sproži nasilne proteste. V Prištini policija ugasne cestne luči, poveča svojo prisotnost in občasno odpelje nekaj udeležencev na zaslišanje. Policija enkrat preusmeri promet na promenado, ki je drugače zaprta za promet, 28. septembra propagandno vozilo ultranacionalista Vojislava Šešlja zapelje na promenado (kandidira za predsednika Srbije) (Clark, 2000: 152). Prav takšnih incidentov se boji mednarodna skupnost. Tuje ambasade in Rugova si ne želijo nadaljevanja protestov. Le pet dni pred 1. oktobrom Rugova prosi študente za odložitev protestov na čas po srbskih

predsedniških volitvah (pred tem podpredsednik LDK Agani pozdravi proteste in obljubi pomoč LDK pri organizaciji). Clark (2000: 153) meni, da Rugova nasprotuje protestom, ker mu to predlaga, ukaže mednarodna skupnost (diplomati v Beogradu), ki je končno umirila razmere na Balkanu (v BiH). Pred protesti dvanajst diplomatov odide v Prištino prosit študente, naj ne nadaljujejo s svojimi dejanji (ambasadorji ZDA, Velike Britanije, Nizozemske, Kanade, Poljske), kar pa samo podkrepi njihovo mnenje, da ravnajo pravilno. Poudarjajo, da bo protest 1. oktobra 1997 nenasilen. Načrte, strategijo, podrobnosti vseh treh večjih protestov (1. in 29. oktober ter 30. december 1997) objavijo javno in vnaprej z namenom preprečitve provokacij. Slogane predčasno objavijo v časopisih. Za pohod 1. oktobra je določeno, da bo potekal v tišini. Protestniki (hodijo po skupinah – skupino sestavlja pet vrst) bodo nosili bele majice in značke univerze. Študentje z rdečimi trakovi so reditelji, ki vodijo protest in jih je potrebno ubogati. Modre trakove nosijo opazovalci organizacijskega odbora. Če policija uporabi nasilje, se morajo vsi študentje posesti na tla. Preostali, ki bi si želeli spremljati protest, lahko stojijo ob njihovi poti in opazujejo, vendar ne smejo sodelovati (le za študente in zaposlene na univerzi). Na dan pohoda se zbere okoli 15.000 študentov, okoli 30.000 ljudi pa jih spremlja (v podporo albanski trgovci zaprejo trgovine). Prehodijo 500 metrov, ko jih zaustavi policija. Po uri tišine (nobenih provokacij s strani študentov) je policija napadla (oklepna vozila, helikopterji, solzivec ...). Vsi, ki so sedeli so se hitro umikali pred vozili, ki se niso ustavljala. Hkrati se odvija šest protestov (v šestih mestih s fakultetami), 10.000 udeležencev je v Prizrenu in Gnjilanah, policija je najbolj nasilna v Peču in Đakovici. Ranjenih je okoli 700 študentov. UPSUP ima protest za uspešen, nenasilni prikaz ponosa, vztrajnosti in odločnosti. Študentom je uspelo izraziti svoje nezadovoljstvo in pridobiti mednarodno podporo, zanimanje mednarodne skupnosti (vlada ZDA in nekateri evropski uradniki obsodijo policijsko nasilje in pozovejo Beograd k dialogu) (Clark, 2000: 153-155). Za mednarodno skupnost je pomembno, da ne protestirajo za neodvisnost Kosova, temveč za pravico do izobrazbe (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>).

Drugi študentski protest (29. oktober 1997) mora biti prav tako nenasilen. Sestavijo izjavo o načelih in pravilih protesta:

- močno smo predani nenasilju, z našimi mislimi, mnenji, besedami in dejanji, tudi ko smo izzvani s strani policije oziroma ko se uporabi nasilje proti nam;
- odprti in pošteni bomo do vsakogar, ne delamo nobenih razlik;

- namen našega protesta ni političen, namen je očiten – brezpogojna predaja/vrnitev šolskih prostorov, objektov in univerzitetnega zemljišča;
- ne poskušamo premagati našega nasprotnika, temveč zahtevamo spoštovanje človekovih pravic in državljanskih svoboščin, enakost za vse;
- ne bomo uporabili nasilja proti zasebni in javni lastnini ali proti mešanim lastništvom, poškodovati ne želimo nikogar;
- ne bomo se oborožili ali uporabili kakršnega koli orožja;
- vsakdo, ki bo izzival policijo, bo označen kot policijski ovaduh;
- če policija uporabi nasilje, to ne pomeni, da moramo biti mi nasilni;
- ne bomo vpili sloganov, žvižgali ali uporabljali drugih gest, ker želimo svojo voljo in odločenost/vztrajnost izraziti z vedenjem;
- če kdor koli, protestnik ali opazovalec, uporabi nasilje proti policiji ali komu drugemu, bomo dali vse od sebe, da zaustavimo nasilje;
- odločili smo se, da sledimo navodilom in ukazom Organizacijskega odbora

(Clark, 2000: 248).

Tokrat se odločijo za shod in ne za pohod. Zbere se okoli 15.000 ljudi. Dogajanje na shodu je sestavljeno iz govorov in igre o izobraževanju pod represijo. Množica se razide pred prihodom policije. V vlogi opazovalcev je prisotna delegacija srbskih študentov iz Beograda (pobuda pride s srbske strani) (ibid.: 155). Tretje demonstracije so 30. decembra 1997. Okoli 15.000 študentov (vsak nosi učbenik in izjavo o pravilih protesta) je hotelo priti v center mesta Prištine na uro protesta, vendar so nasilno zaustavljeni. To sproži prvo javno kritiko patriarha Pavla srbskih oblasti na Kosovu. Nadaljnji protesti so napovedani za 13. marec 1998, vendar jih dogodki, ki sledijo, ne omogočajo. Zaradi pokola v Drenici namreč zahteva po vrnitvi šolskih stavb ni več v ospredju. Ponovne se zbere CC (zopet tudi predstavniki delavske zveze, študenti), ki organizira serijo demonstracij Za mir, proti nasilju, vojni in srbskemu terorju v Prištini in vseh drugih mestih Kosova (2., 9., 13., 17., 19. marca 1998). Okoli 500 ljudi je ranjenih (17. marca 1998 policija strelja na protestnike v Peču) (Students protests in Kosova, 1998, <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>). UPSUP zdaj opusti svojo nepolitično držo in se poveže z nasprotniki Rugove. Želijo soodločati o nadaljnjem razvoju nenasilnega gibanja (vse od leta 1996). Njihova zahteva izvira iz dejstva, da mladi predstavljajo 70 odstotkov prebivalstva Kosova (stari manj kot 30 let), a kljub temu nimajo svojih predstavnikov v vladi, predsedstvu LDK (ICG Kosovo briefing 1, 1998, <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9803/msg00017.html>). Šele po množičnem zapuščanju LDK leta 1998 dobijo mesto v njegovem predsedstvu (Clark, 2000: 149).

Zadnji protest UPSUP, povezan z izobrazbo, je 30. aprila 1998 (dan, ko naj bi se odprle tri fakultete). Na stotine albanskih študentov je želelo vstopiti v strojno inženirsko fakulteto. Vendar srbski rektor nasprotuje odprtju fakultete, prav tako srbski študentje, ki vzklikajo »Ne dajte jim niti svinčnikov«. Vhod zaprejo policijske sile, na Albance pa srbski študentje iz poslopja mečejo kamenje. Po pol ure se Albanci razidejo. Vodstvo študentov od zdaj dalje ne more več zagotoviti nenasilnosti študentov (Kurti v Clark, 2000: 157). Tako Kosovo izgubi še zadnje pobudnike za (aktivno) nenasilje. Nihče več ni več dovolj močan, razen mednarodne skupnosti, da bi preprečil nadaljnji potek dogodkov. Rugova in LDK zaradi svoje neaktivnosti izgubita moč vplivanja na narod, ki sta jo imela skoraj od začetka upora, ženske nikoli niso bile dovolj močne, da bi vidnejše vplivale na dogodke, študentje pa so podobno kot večina Albancev obupali nad nenasiljem (ne v celoti). Takšno stanje izkoristi OVK, ki s svojimi nasilnimi akcijami pridobiva podporo razočaranih, obupanih ljudi, željnih maščevanja. To sproži etnično čiščenje Kosova srbskih sil in posledično konec ideje o nenasilju.

9. ODGOVOR SRBIJE NA NENASILNI UPOR ALBANCEV

Okupacijska oblast ima več možnosti soočanja s kljubovanjem prebivalstva, ena od njih je tudi povečana represija – pretepanje, zapiranje ljudi, mučenje in usmrčitve. Sharp (v Malešič, 1994: 181) priznava, da so sankcije pomembne pri ohranjanju politične moči vladajočih, posebno v kriznih razmerah. To pa ne pomeni, da je kaznovalna politika vedno uspešna pri restavraciji sodelovanja in poslušnosti. Vladajoči režimi v prvi, drugi in tretji Jugoslaviji so skušali in skušajo zatreti albansko nacionalno zavest predvsem z ukrepi policije, varnostnih služb in vojske. Ti resorji so se omejevali in se omejujejo na uporabo zgolj grobe represije. Trije režimi so vse doslej izhajali iz »teorije«, da pripadniki albanskega naroda razumejo izključno govorico puškinih kopit, palic in gumijevk.

9.1 POLITIKA

Srbski parlament med leti 1990 in 1992 v škodo Albancev sprejme 32 zakonov in 470 odredb ter dva programa. Marca 1990 Program za mir, svobodo, enakost, demokracijo in blaginjo (PPLEDP – *Programme for peace, liberty, equality, democracy and prosperity*), julija 1992 Razvojni program za ustavitev emigracij in vrnitev Srbov in Črnogorcev – Program za spremembo etnične sestave Kosova (Clark, 2000: 71). Pomemben del programa »saniranja« razmer na Kosovu so predstavljale napovedi o reviziji državljanstev Albancev na Kosovu, za

katere so v srbskem parlamentu trdili, da so »pritepenci iz Albanije« (Žabkar, 1998a: 9). Šesti člen PPLEDP opozarja: če bodo albanski nacionalisti in separatisti nadaljevali z nasprotovanjem sprejeti politiki... jih bomo ustavili z vsemi razpoložljivimi sredstvi... Družba je dolžna zaščititi pripadnike albanske skupnosti pred takšnim primitivizmom in nasiljem albanskih nacionalistov (KIC v Clark, 2000: 72). Programa in množična zastrupitev 7.000 albanskih otrok (18.–23. marec 1990) potrdita najhujše albanske slutnje, da Srbija želi sprožiti/izzvati oborožen upor na Kosovu, kar bi posledično omogočilo nasilen obračun s celotnim albanskim prebivalstvom na Kosovu. S taktiko »požgane zemlje« bi nato Albance prisilili k odhodu iz Kosova.

Združitev s Srbijo prinese ukinitve nekaterih pravic kosovskim Albancem: uradni jezik postane srbohrvaški (prej albanščina), spremenjena so imena ulic, albanski spomeniki so odstranjeni, zamenjajo jih osebe, dogodki iz srbske zgodovine, napisi v trgovinah so v cirilici, uradno ime ni več Kosovo, ampak ponovno Kosovo in Metohija, Albanci so zopet Šiptarji. Te simbolične spremembe so Albancem govorile, da to ni njihov dom, da je to Srbija. Poleg tega srbska oblast sprejme tudi druge ukrepe, s katerimi želi uresničiti željo po ponovnem »čistem« srbskem Kosovu:

- policija preide pod nadzor srbskega ministrstva za notranje zadeve (16. aprila 1990 ukine kosovsko ministrstvo za notranje zadeve; kosovska policija postaja srbska – Albance so suspendirali ali odpustili), zopet se uvede posebna tajna policija;
- razpusti se kosovski ustavni in pravni sistem, Kosovo postane del sistema Republike Srbije;
- kosovski mediji so pod nadzorom Beograda;
- ukinejo se razni zakoni o izobraževanju ter vsili enoten izobraževalni načrt;
- občine nadzirajo/vodijo Srbi;
- vpelje se sistem kriznega upravljanja, ki izpodrine sistem samoupravljanja in pospeši masovno odpuščanje Albancev;
- dovoli se prenos lastnine z lokalnih ustanov, institucij na Republiko Srbijo. Še bolj se zaostri prodaja srbske lastnine Albancem ter sodelovanje Albancev pri privatizaciji družbenih podjetij;
- Srbi in Črnogorci dobijo bonus, dodatek, spodbudo, če se naselijo na Kosovu;
- obljubi se gradnja novih tovarn in domov na Kosovu za Srbe in Črnogorce, investicijski programi

(Clark, 2000: 71, 72).

Vsako javno dejanje, ki je zagovarjalo, zahtevalo pravico do samoodločbe, vsako nasprotovanje legitimnosti srbske oblasti je prineslo zatiranje/represijo. Srbija je le čakala na izgovor za napad Kosova.

9.2 POLICIJA IN PARAVOJAŠKE SILE

Vsako uporniško gibanje mora pretehtati svojo sposobnost nujenja odpora nasprotniku in razviti strategijo, ki bo zaustavila, ovirala zatiranje ali pa zagotovila, da bo zatiralec politično plačal za svoja dejanja. Če kosovski Albanci niso mogli predvideti, da bo Miloševićev režim popolnoma ukinil industrijsko proizvodnjo na Kosovu, jih je zgodovina naučila, kaj lahko pričakujejo od policije in paravojaških enot. Srbska oblast ne potrebuje Albancev na Kosovu, zato varnostni organi delujejo v duhu ustvarjanja »ustrezne psihoze«, ki bo Albancev vzpodbudila k odhodu iz Kosova. Sprva je oblast poskušala »obglaviti« albansko gibanje. Prihaja do zapiranj in izolacije (pripor brez stikov s zunanjim svetom, prisotno mučenje) pomembnejših Albancev. Srbske obveščevalno-varnostne službe po trditvah Kürbusa (1998, 9) prisluškujejo albanskim voditeljem in mednarodnim organizacijam v Prištini, pošta, ki na Kosovo prihaja iz tujine, pa je pregledana ali uničena. Od marca do junija 1989 je vsaj 237 ljudi izoliranih, med njimi je 65 od 215 intelektualcev, ki so leta 1989 podpisali peticijo, v kateri naprošajo srbski parlament, naj ne ukine avtonomije Kosova. Zaradi neuspeha se oblast zateče k provokacijam, ki bi sprožile nasilen upor Albancev – v kraju Orahovac policija brez opozorila strelja na ljudi, ki se vračajo z nepolitičnega pogreba, in ubije tri, rani pa dvajset; v kraju Mališevo konvoj oklepnih vozil strelja na slepo in pri tem ubije tri ter rani dvanajst ljudi, zadenejo tudi policijsko postajo (Clark, 2000: 53) (preostale provokacije in žrtve sem opisal tekom diplomatske naloge). Glavni način zastraševanja so policijske akcije iskanja orožja. Določeno vas obkolijo, hiše izpraznijo in uničijo notranjost, ljudi pa prisilijo k večurnemu stanju na mrazu. Če orožje najdejo oziroma ne najdejo, sledi nasilno zasliševanje in aretacije (ibid.: 78). Policija je imela dovoljenje za vandalizem, teror in ropanje. Poleg policije so ustrezno psihozo na Kosovu ustvarjale tudi paravojaške enote Željka Ražnjatovića Arkana (Tigri) in Vojislava Šešlja (Beli orli).

9.3 ODPUŠČANJE

Leta 1990 srbske oblasti začnejo z načrtnim odstranjanjem Albancev s pomembnih položajev. Opuščeni so policisti, delavci na Radiu in televiziji Priština, sodniki, uradniki, učitelji,

zdravniki ... Prav razlogi za odpuščanje zdravnikov kažejo na odločenost srbskega režima, da bo tako ali drugače spremenil etnično sestavo Kosova. Poleg tega, da so jim prepovedali zdravljenje protestnikov, so od njih zahtevali sodelovanje pri programu omejevanja rojstev Albancev, vsak kršitelj je bil odpuščen. Ljudi so odpuščali zaradi različnih razlogov: sodelovanje pri demonstracijah, stawkah, zbiranje humanitarne pomoči za odpuščene delavce, mnogi postanejo tehnološki višek, poslani so na neplačan prisilni dopust. Pogost izgovor za odpustitev je tudi nepodpis prisege o lojalnosti Srbiji (Clark, 2000: 75). Kosovo še posebno pretrese množično odpuščanje industrijskih delavcev. Odpuščenih je 94 odstotkov (ostane le 300 rudarjev) albanskih rudarjev, 90 odstotkov delavcev v kemični industriji in skoraj 60 odstotkov v kovinski industriji (ibid.: 76). Po podatkih, ki jih navaja BSPK (v Clark, 2000: 74), je v letu 1990 odpuščenih več kot 45 odstotkov Albancev na Kosovu (kasneje kar 90 odstotkov). Številke nezaposlenih na Kosovu se gibljejo od 100.000 (Troebst, 1998: 18; Žabkar, 1998a: 9) pa do 150.000 (Maliqi in Marković, <http://www.beta-press.com/eng1.html>). Leta 1996 naj bi bilo po uradnih podatkih na Kosovu le 40 odstotkov brezposelnih, vendar vsi zgoraj omenjeni avtorji temu nasprotujejo. Njihovemu mnenju se pridruži tudi Chiodi (v Koinova, 2001: 11), ki ocenjuje, da je brezposelnost vsaj 85-odstotna. Nato piše, da srbska propaganda te dogodke prikazuje kot bojkot Albancev, kot da odpuščanj ni, le Albanci zapuščajo službe, da bi s tem očrnili srbski narod.

9.4 BEGUNCI

Neustrezne družbeno-ekonomske razmere in nasilje mnoge Albance prisilijo k selitvi, odhodu iz Kosova. Do leta 1993 naj bi jih odšlo okoli 400.000 (Jansen, 2002: 9). Množično preseljevanje Albancev sproži spopad OVK in srbskih sil marca leta 1998. V času odprtega spopada med srbsko vojsko in policijo na eni ter kosovskimi Albanci na drugi strani je življenje izgubilo več kot 2.000 kosovskih Albancev, 400.000 ljudi pa je bilo prisiljenih zapustiti svoje domove (med marcem 1998 in marcem 1999) (NATO' s role in relation to the conflict in Kosovo, <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>). Valentin Areh (1999b: 20) navaja mnogo višje podatke, od 15. marca 1998 do prve polovice maja naj bi srbske sile ubile 5.000 Albancev, ranile 12.000, o usodi več kot 100.000 moških pa se še vedno ničesar ne ve. Generalni sekretar OZN meni, da je iz svojih domov pregnanih vsaj 230.000 ljudi. Najmanj 50.000 ljudi (po oceni Visokega komisariata Združenih narodov za begunce) je brez strehe nad glavo in drugih osnovnih potrebščin (S/RES/1199 (1998); <http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscr1199.htm>). V začetku aprila 1999 je Visoki

komisariat Združenih narodov za begunce ocenil, da je zaradi akcije etničnega čiščenja v Albanijo zbežalo 226.000 beguncev, Makedonijo 125.000, Črno goro 33.000. Do konca maja 1999 je v Makedoniji že več kot 230.000 beguncev, v Albaniji več kot 430.000, Črni gori okoli 64.000, BiH okoli 21.500, več kot pa je 61.000 evakuiranih v druge države. Po ocenah naj bi bilo 1,5 milijona ljudi (90 odstotkov kosovskega prebivalstva) pregnanih s svojih domov in samo na Kosovu je kakih 580.000 ljudi ostalo brez strehe nad glavo. Približno 225.000 kosovskih moških naj bi bilo pogrešanih, 5.000 pa usmrčenih (NATO, 2001: 131).

10. OSVOBODILNA VOJSKA KOSOVA – OVK

Osvobodilna vojska Kosova (OVK oz. UČK – Ushtria Clirimtare e Kosoves, kot jo imenujejo kosovski Albanci) se je prvič oglasila leta 1992 v Makedoniji, na Kosovu pa leta 1996, vendar intenzivnejše šele 1997 (Žabkar, 1998b: 13) (OVK se 28. novembra 1997 na pogrebu albanske učiteljice javno predstavi). Opozorilo, da se akcijam nenasilja izteka čas. Nekaj časa Albanci in mednarodna skupnost ugibajo ali OVK sploh obstaja. Domnevali so, da si je OVK izmislila srbska stran, da bi imela opravičilo za svoje operacije etničnega čiščenja (Kürbus, 1998: 9) oziroma akcije pripisujejo srbskim agentom, ki želijo sprožiti nemire (Clark, 1998: 10). Predvsem srbska stran meni, da je OVK po letu 1995 organizirala CIA, nemška BDN in albanski fundamentalisti, do konca leta 1997 pa naj bi v njej sodelovali tudi pripadniki ameriških posebnih enot in britanski SAS (Bowman, 2001). Kljub ugibanjem o njenem nastanku in njenih članih pa je jasno, da je večino svojega orožja in prostovoljcev dobila iz Albanije. Albanska vlada, ki se je v konfliktu trudila ostati nevtralna, ni bila sposobna učinkovito nadzirati svoje severne meje. Po dogodkih v Albaniji leta 1997 je tamkajšnja državna oblast in skupaj z njo tudi vojska doživela težko krizo. To je pripeljalo do tega, da so imeli regionalni voditelji v severni Albaniji večjo moč od centralne oblasti v Tirani, ki ne more učinkovito nadzorovati stanja v severni Albaniji, niti vplivati na (ne)prehodnost meja. S te meje albanski prostovoljci in orožje vstopa v Zvezno republiko Jugoslavijo (Žabkar, 1998b: 12; 1999a: 14).

Razmerje srbskih in albanskih oboroženih sil od samega začetka konflikta, govori o premoči srbske strani (v vseh pogledih). Na začetku leta 1990 naj bi bilo po podatkih, ki jih navaja dnevnik KOHA Ditore (v Troebst, 1998: 27), na Kosovu prisotnih 13.000 policistov (oboroženi z orožjem, ki ga uporabljajo paravojaške sile), 21.000 kosovskih Srbov naj bi bilo v uradni policijski rezervi (oboroženi), dodatnih 25.000 policistov pa se lahko po potrebi v 72

urah pripelje iz Srbije. Torej bi lahko srbska oblast za umiritev razmer kadar koli poklicala skoraj 60.000 oboroženih policistov (poleg vojske in paravojaških enot). Hkrati z oboroževanjem srbskega naroda razorožujejo albanskega (akcije iskanja orožja in odpustitev vseh albanskih policistov). Ti podatki govorijo v prid odločitvi kosovskih Albancev za nenasilje, ki so takrat popolnoma nepripravljeni za oboroženi boj. Razmerje sil se do leta 1998 nekoliko popravi. Do marca 1998 Srbi na Kosovo pripeljejo 40.000 mož vojske in policije, 35.000 lokalnih Srbov pa je mobiliziranih v rezervne enote. V OVK je takrat okoli 20.000 mož, do poletja 1998 pa naj bi jih bilo že 40.000 (med septembrsko ofenzivo srbskih sil OVK zapusti 35.000 Albancev) (Areh, 1999b: 20). Končno število oboroženih pripadnikov OVK naj bi bilo 20.000 (KFOR v Khakee in Florquin, 2003: 24) oziroma 30.000 (Žabkar, 1998c: 20). Poleg še vedno velike številčne premoči srbske strani je največja pomanjkljivost albanske strani pomanjkanje ustrezne oborožitve. Oborožitev je omejena predvsem na lahka pehotna orožja, ki pa se ne more primerjati s težko oborožitvijo srbskih enot. Vsekakor je srbska stran v oborožitvi, usposobljenosti in številu vojakov v vseh pogledih neprimerljivo boljša od albanske strani. Svojih pomanjkljivosti se zavedajo tudi sami, zato so njihove prve akcije usmerjene k obračunavanju s kolaboracionisti in postavljanju zased srbski policiji oziroma predstavljanju albanski javnosti. Kljub množični podpori, ki so je deležni po pokolu v Drenici, OVK nikoli ne postane vojska oziroma gverilsko gibanje, ki bi imelo podporo celotnega naroda (Oberge, 1998: 7). Ne parlament Republike Kosovo ne njena vlada nista priznala OVK statusa oborožene sile Republike Kosovo, OVK pa se ni podredila tema institucijama. V OVK je tudi več frakcij, ki druga drugi ne priznajo primata vodenja (avgusta predstavnik OVK postane Adem Demači) (Žabkar, 1998c: 26). Zaradi tega srbska stran trdi, da je OVK teroristična organizacija, za katero ne veljajo norme mednarodnega vojnega prava in lahko torej uporabi vse sile ter sredstva za njeno uničenje, pri tem jo podpirata Rusija in Kitajska, ki imata podobne probleme s Čečenijo in Tibetom. Torej je bil krvav obračun srbskih sil z Albanci po prvih napadih OVK skorajda neizbežen. Demači (2004, 9) in Surroi (1999, 5) ugotavljata, da OVK ni dovolj močna, da osvobodi Kosovo (OVK trdi, da nadzorujejo 40 odstotkov ozemlja Kosova, v resnici to ozemlje nadzirajo le ponoči, ko se srbske sile umaknejo), s svojim delovanjem le sproži vojaško operacijo srbskih sil oziroma, kot trdita, je prav to njen namen. OVK je usmerjena k stopnjevanju nasilja, napadov do te mere, da bi bilo zunanje posredovanje nujno. Želijo si posredovanja sil zveze NATO oziroma mednarodne skupnosti, ki edina lahko razreši situacijo na Kosovu. K takšni strategiji jih je vzpodbudilo tudi dejstvo, da je mednarodna skupnost z vojaškim posredovanjem končala vojno v BiH šele po številčnih žrtvah, etničnem čiščenju ene in druge strani.

11. ZAKLJUČEK

Vse od turškega cesarstva pa do jugoslovanske države Albanci z nasiljem poskušajo doseči lastno državo. Ne glede, kako blizu cilja so, na njihovo uresničitev vedno vplivajo velike evropske in svetovne sile – na Balkanu so se vedno križali interesi velikih sil in interesi majhnih balkanskih držav. Velike sile so med vsako vojno in po njej albansko ozemlje razkosale in dodelile državam (ki so si ga lastile oziroma želele), da bi zagotovile mir na Balkanu, hkrati pa dovolile krvavo obračunavanje z albanskim narodom po zasedbi njihovega ozemlja. Pri delitvi ozemlja albanski narod nikoli ni imel glavne ali pomembnejše vloge, na vseh pogajanjih, pogovorih njihovega mnenja in zahtev niso upoštevali. Primer nerazumevanja Albancev s strani mednarodne skupnosti je ustanovitev samostojne države Albanije, ki zunaj nje pusti polovico Albancev. Kosovski Albanci takrat postanejo del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Jugoslavije, kjer njihov boj za večje pravice in samostojnost vse do leta 1988 oziroma 1990 temelji na nasilju.

Kosovski Albanci začnejo po letu 1990 zavestno uporabljati nenasilje kot sredstvo za doseg lastnih ciljev. Zgodovina in dogodki leta 1989 so jih naučili, kako krut, nasilen je lahko jugoslovanski režim, oziroma to, da Srbi pri doseganju svojih ciljev, tj. Kosovo z večinskim srbskim prebivalstvom, ne bodo izbirali sredstev. Nasilne proteste leta 1989 (le rudarji nenasilno protestirajo) je srbska oblast izkoristila za razglasitev izrednega stanja na Kosovu in za nasilen obračun s protestniki. Vsako albansko dejanje, nasilno ali nenasilno, ki je nasprotovalo srbskim interesom, je bilo kaznovano. Tako po albanski razglasitvi ustave, republike in volitev srbski režim začne z množičnim odpuščanjem kosovskih Albancev in izvajanjem terorja nad njimi (aretacije, pretepanje, uničevanje lastnine) ter njihovim izključevanjem iz državnih ustanov. Najbolj očiten primer je zaprtje šol za albanske učence, dijake in študente. Hočejo ustvariti pogoje, ki bi prisilili Albance k odhodu s Kosova (na Kosovu ni služb in šol za Albance, zato morajo oditi v tujino, omeji se dobava pomembnih surovin), oziroma prisiliti Albance k nasilnemu uporu (tudi s številnimi provokacijami), kar bi Srbom omogočilo uporabo oborožene sile in s tem, po zgledu Hrvaške in BiH, začetek etničnega čiščenja. Vendar zaradi nenasilnega upora Albancev Srbi niso imeli izgovora za uporabo vseh sil in sredstev na Kosovu. Pri tem ključno vlogo odigra temeljno načelo upora, ki sodi pod pasivno nenasilje, neodgovarjanje na provokacije. Resda republika Kosovo ni mednarodno priznana, nima lastne policije, vojske, nadzora nad ozemljem, lastne proizvodnje (so odvisni od uvoza iz Srbije) in še nekaterih elementov države, a kljub temu z vzpostavitvijo

vzporednih ustanov omogoči nadaljevanje življenja na Kosovu. Omogoči nadaljnje šolanje otrok, zdravljenje ljudi, politično zastopanje naroda in nudi zaposlitev (v šolstvu, vzporedni oblasti, zdravstvu) ali pomoč številnim kosovskim Albancem (različne oblike družbene pomoči – nudenje prenočišč študentom, pred vzporednim sistemom brezplačno zdravljenje rudarjev in njihovih družin). Pomemben del sistema je vzporedni davčni sistem, ki je zagotavljal denarna sredstva za preživetje ljudi in ohranjanje upora. Zaradi tega ljudje niso množično zapuščali Kosova (razmerje med številom Albancev in Srbov na Kosovu se je povečevalo v korist Albancev). Hipoteza, da je nenasilni upor kosovskih Albancev omogočil preživetje Kosova kot ozemlja z večinskim deležem Albancev oziroma države v državi, torej deloma drži. Republika Kosovo namreč ni država v polnem pomenu besede, je bolj samostojna družba z zametki države.

Hipotezo o enakovrednosti pasivnega in aktivnega nenasilja in njuni popolni izkoriščenosti lahko prav tako le deloma potrdim. Aktivno nenasilje je do leta 1992 vzpodbujalo in poenotilo (deklaracija Za demokracijo, proti nasilju, kampanja za končanje krvnega maščevanja) ljudi in jim dokazalo, da nasilje ni edina možnost. Vendar delovanje do leta 1990 ni organizirano, usklajeno, posamezne skupine samostojno izbirajo metode delovanja, s katerimi želijo doseči takrat še nedodelane cilje. Šele po letu 1990 poleg pridobivanja mednarodne podpore v ospredje preide zahteva po neodvisnosti in strategija vzpostavitve vzporedne oblasti ter bojkot srbskega sistema. S tem pridobijo mednarodno podporo/pozornost (ZDA obljubijo, da Kosovo ne bo druga Bosna, misija OVSE, pisarna UNHCR) in postavijo temelje za nadaljnji boj. Kosovski Albanci med uporom od mednarodne skupnosti pričakujejo, da bo rešila vse njihove probleme, zlasti po končanju vojne v BiH (le mednarodna skupnost lahko osvobodi Kosovo). Po letu 1996 pa je aktivno nenasilje zopet prebudilo ljudstvo k delovanju in pridobilo pozornost mednarodne skupnosti, ki je takrat usmerjena k zagotavljanju stabilnosti v regiji (usmerjeno stran od Kosova). Zasluge za pridobitev pozornosti je treba pripisati zlasti študentskim protestom. Zaradi že omenjenih srbskih ciljev kosovski Albanci niso mogli neprekinjeno izvajati aktivnega nenasilja, saj so Srbi le čakali na izgovor za napad (med leti 1988 in 1992 je mnogo Albancev aretiranih, pretepenih in tudi umorjenih). Hkrati pa so videli kaj bi pomenil nasilni upor (vojna v BiH in Kosovo leta 1989). Zaradi tega se po letu 1992 obrnejo k pasivnemu nenasilju. Le-to je umirjalo razmere, napetost med narodom (neodgovarjanje na provokacije) in ohranjalo upor ter narod (vzporedne ustanove), ki je čakal na bolj ugodne razmere, zlasti mednarodne. Vendar ljudje postajajo vse bolj razočarani nad dolgotrajnostjo boja, ki ne

izboljšuje življenjskih razmer in ne pridobi mednarodne podpore. Pasivnemu nenasilju ni uspelo zagotoviti kakovosti življenja, ki so si ga kosovski Albanci želeli. Povedano drugače, vzporedne ustanove naj bi bile le začasna rešitev, vendar postanejo dolgoročna (pomanjkanje nujnih potrebščin). Šolstvo, zdravstvo in gospodarstvo v takšnem pomanjkanju niso mogli kakovostno delovati. Za nastalo situacijo ljudje krivijo Rugovo oziroma njegovo pasivno politiko. Očitajo mu številne zamujene priložnosti, ki bi lahko izboljšale njihov položaj (od sklica parlamenta in spodkopavanja podpore Miloševića do izdelave boljše gospodarske strategije). Pasivno nenasilje v danih razmerah torej ni izkoristilo vseh razpoložljivih možnosti, je bilo pa enakovredno aktivnemu nenasilju. Predvsem zato, ker je bila po letu 1992 to edina možnost upora (kot sem že razložil zgoraj), ki je omogočala prelaganje vojne in preživetje albanske skupnosti. Aktivno in pasivno nenasilje sta se dopolnjevala, kjer je enemu spodletelo, je drugemu uspelo.

Z nenasilnimi protesti kosovski Albanci pritegnejo pozornost mednarodne skupnosti, ki pa kljub temu še vedno ne posreduje – le obsoja. Dosežejo odprtje nekaterih šol, obsodbo patriarha Pavla, prikažejo Srbe kot glavne kršitelje človekovih pravic, ohranijo albansko skupnost na Kosovu (čeprav v slabem stanju), preprečujejo vojno oziroma ohranjajo mir. Vendar nenasilju ni uspelo uresničiti glavnega cilja – pritegniti mednarodno skupnost k reševanju vprašanja o statusu Kosova, doseči neodvisno Kosovo ali vsaj visoko stopnjo avtonomije. S tem sem tudi ovrgel hipotezo, ki pravi, da je nenasilje izpolnilo vsa pričakovanja kosovskih Albancev in omogočilo doseg zastavljenih ciljev.

Hipoteza o enakovrednosti aktivnega nenasilja z oboroženim bojem na primeru Kosova prav tako ne drži. Šele nasilje OVK je spodbudilo mednarodno skupnost, da je resneje posredovala. Nasilje oziroma vojna je omogočila pogajanja o prihodnjem statusu Kosova in ne nenasilje (pogajanja še vedno potekajo). Bistvena razlika med njima je tudi ta, da je aktivno nenasilje zagotavljalo relativno varnost albanskega prebivalstva, česar pa OVK ni bila sposobna storiti ali ni hotela, saj si je želela vojne. Aktivno nenasilje bi morda lahko doseglo boljše rezultate, če bi se izvajalo tudi med leti 1992 in 1996. Takrat bi najverjetneje sprožilo nasilen odziv srbskih sil, ki bi bil podoben tistemu v Bosni, in bi tako pritegnil pozornost mednarodne skupnosti, le-ta pa bi bila prisiljena ukrepati. Vprašanje je, kako bi reagirala, kdo bi dobil prednost, BiH ali Kosovo, oziroma kam bi Srbija usmerila svoje sile. Vendar so to že vprašanja, na katere verjetno nikoli ne bo pravega odgovora. Nadaljnje vprašanje, ki se pojavi v okviru te hipoteze je, ali mednarodna skupnost odločno posreduje le, ko izbruhnejo krvavi

spopadi. Odgovor je pritrdilen, če upoštevam le Kosovo (lahko tudi BiH), vendar obstajajo primeri, ko mednarodna skupnost kljub enakemu ali pa celo večjemu nasilju ni posredovala – Sudan, Čečenija, torej jasnega odgovora ne morem podati. Če bo mednarodna skupnost tudi nadaljnje spore reševala tako kot na Kosovu, bo to po vsej verjetnosti zmanjšalo število tistih, ki bodo uporabili nenasilje kot sredstvo za reševanje sporov in povečalo uporabo nasilja. S takšnim ravnanjem mednarodna skupnost svetu sporoča, da je njeno odločno ukrepanje pogojeno z vojno v kateri ne veljajo nobena pravila ali konvencije, z vojno v kateri prihaja do genocida. Nenasilje pa v takem svetu nima velikih možnosti za uspeh.

12. LITERATURA IN VIRI

KNJIGE

1. Altimari, Francesco, Hakif Bajrami, Dimitrije Bogdanović, Zekeria Cana, Jahja Drançolli, Hajredin Hoxha, Dušan Nečak, Albina Nečak-Lük, Shukri Rahimi, Skënder Rizaj, Janez Stanič, Drita Statovci, Aleksander Stipčević (1984): Albanci. Cankarjeva založba, Ljubljana.
2. Blair, A. Stephanie (2002): Weaving the strands of the rope: A comprehensive approach to building a self-sustaining peace in Kosovo. Centre for foreign policy studies, Dalhousie university, Canada.
<http://centreforforeignpolicystudies.dal.ca/pdf/weavingthestrandsopherope.pdf>.
Vstop na stran 15.1. 2006.
3. Brian, Martin (1984): Uprooting war. Freedom press, London.
<http://www.uow.edu.au/arts/sts/bmartin/pubs/90uw/uw03.html>. Vstop na stran 15.1. 2006.
4. Clark, Howard (2000): Civil resistance in Kosovo. Pluto Press, London.
5. Helvey, Robert L. (2004): On strategic nonviolent conflict: Thinking about the fundamentals. The Albert Einstein Institution, Boston, USA.
<http://www.wagingnonviolentstruggle.com>. Vstop na stran 28.1. 2006.
6. Khakee, Anna in Florquin, Nicolas (2003): Kosovo i oružje: Referentna procena malog i lakog oružja na Kosovu. United nations developement programme and Small arms survey, Priština.
http://www.ks.undp.org/Projects/ISAC/SERBIAN_final.pdf. Vstop na stran 25.1. 2006.
7. Koleča, Tinkara (2005): Obnova postkonfliktne družbe na Kosovu. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV.
8. Krivec, Andrej (2003): Uporabnost Gandhijevega koncepta nenasilne obrambe v vojnah v prihodnosti. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV.
9. Lubi, Darko (2002): Teorija strategije – študijsko gradivo. FDV, Ljubljana.
10. Malešič, Marjan (1994): Civilna obramba sodobnih držav. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, FDV.
11. Sharp, Gene (1999): Od diktature do demokratije. Građanske inicijative – Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje, Novi Sad.
<http://aeinstein.org/organizations/org/FDTD.pdf>. Vstop na stran 29.1.2006.

12. Shapr, Gene (2003): There are realistic alternatives. The Albert Einstein institution, Boston, USA.
<http://www.aeinstein.org/organizations/org/TARA.pdf>. Vstop na stran 12.10. 2005.
13. Sharp, Gene (2005): Waging nonviolent struggle: 20th century practice and 21th century potential. Extending Horizons Books, Porter Sargent Publishers Inc, Boston, USA.
<http://www.wagingnonviolentstruggle.com>. Vstop na stran 28.1. 2006.
14. Sommers, Marc in Peter Buckland (2004): Parallel worlds – Rebuilding the education system in Kosovo. UNESCO, International Institute for Educational Planning, Paris.
<http://www.unesco.org/iiep/PDF/pubs/kosovo.pdf>. Vstop na stran 28.1. 2006.
15. Stenšek, Damjan (2005): Reševanje kosovskega konflikta s strani najrelevantnejših akterjev mednarodne skupnosti. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV.
16. Troebst, Stefan (1998): Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An analytical documentation, 1992-1998. European centre for minority issues, Flensburg.
http://www.ecmi.de/download/working_paper_1.pdf. Vstop na stran 25.1. 2006.
17. Vešligaj, Marjan (2003): Misija OVSE na Kosovu. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV.
18. (1978) Opća enciklopedija. 4. zvezek. gl. ur. Šentija Josip. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.
19. (2000) OSCE Handbook. Dunaj: Organization for Security and Co-operation in Europe.
20. (1982) Saopštenje Saveznog Zavoda Za Statistiku, broj 39. Beograd.
21. (2001) Priročnik o zveti NATO. Office of Information and Press NATO, Brussels – Belgium.

ČLANKI

1. Ackerman, Peter in Duvall, Jack (2000): Nonviolent power in twentieth century. Political science & politics, junij, str. 146-148.
2. Areh, Valentin (1999a): Vse o osvobodilni vojski Kosova. Revija Obramba, april, str. 18-22.
3. Areh, Valentin (1999b): Eksodus nekega jugoslovanskega naroda: Kosovski deveti krog. Revija Obramba, junij, str. 20-21.

4. Clark, Howard (1998): Kosova's nonviolent struggle. Peace Magazine, jan-feb, str. 10.
<http://www.peacemagazine.org/archive/v14n1p10.htm>. Vstop na stran 15.1. 2005.
5. Clark, Howard (1999a): Prospects for peace in Kosova. Nonviolent Activist, War resisters league, jan-feb.
<http://www.warresisters.org/nva01992.htm>. Vstop na stran 20.11. 2002.
6. Clark, Howard (1999b): Kosovo's distinctive history. Fellowship of reconciliation, julij-avgust.
http://www.forusa.org/Fellowship/julavg_99/KosovosHistory.html. Vstop na stran 20.11. 2002.
7. Clark, Howard in Larmore, Janet (1991): Nonviolent struggle and social defence. War Resisters' International, London.
<http://wri-irg.org/nonviolence/nvse16-en.htm>. Vstop na stran 11.4. 2006.
8. Demači, Sadik (2004): Kosovo: Five centuries of strife and ethnic cleansing. Pravda, str. 8, 9.
<http://www.arnes.si/news/archive/soc.culture.slovenia/msg24552.html>. Vstop na stran 23.1. 2006.
9. Elliott, C. Gregory (1980): Components of Pacifizm – Conceptualization and Measurement. The journal of Conflict Resolution, ABI/INFORM Global, marec, Vol. 24, No. 1, str. 27-54.
10. Hartsough, David (1999): The nonviolent movement in Kosov@ and Yugoslavia. Sojourners magazine, julij.
<http://www.free.freespeech.org./ari/kosovo/nonviolentkosovo.html>. Vstop na stran 20.11. 2002.
11. Isaković, dr. Zlatko (1999): Diplomacy and the conflict in Kosovo. Jurist.
<http://jurist.law.pitt.edu/zlatko.htm>. Vstop na stran 15.1. 2006 .
12. Kürbus, Vincenc (1998): Spopadanja na srbsko-albanski tajni fronti: Pogled v manj vidljiva področja kosovskih dogajanj. Revija Obramba, oktober, str. 6-10.
13. Lipsitz, Lewis in Kritzer, M. Herbert (1975): Unconventional Approaches to Conflict Resolution- Erikson and Sharp on nonviolence. The Journal of Conflict Resolution, ABI/INFORM Global, december, Vol. 19, No. 4, str. 713-733.
14. Oberg, Jan (1998): Time to try true nonvilence in Kosovo/a. Transnational foundation for peace and future research, PressInfo no. 46, september.
<http://www.transnational.org/pressinf/pf46.html%20>. Vstop na stran 21.3. 2005.

15. Paris, Roland (2002): Kosovo and the Metaphor War. *Political Science Quarterly*, Vol. 117, No. 3, str. 423-450.
16. Powers, S. Rogers (1993): Nonviolent Philosophy/Nonviolent action: An appeal for conceptual precision. *The Albert Einstein institution*, Vol. 5, No. 1, str. 4-8.
<http://www.aeinstein.org/organizations.php3?action=printContentItem&orgid=88&typeID=16&itemID=173>. Vstop na stran 11.4. 2006.
17. Randle, Michael (2001): The nonviolent alternative in Kosovo. *Newsletter 12*, Committee for conflict transformation support, feb.
<http://www.c-r.org/ccts/ccts12/resistbk.htm>. vstop na stran 20.11. 2002.
18. Sharp, Gene (1959a): The meanings of non-violence: a typology (revised). *The journal of Conflict Resolution, ABI/INFORM Global*, marec, Vol. 3, No. 1, str. 41-66.
19. Sharp, Gene (1959b): Research project on »Totalitarianism and non-violent resistance«. *The Journal of Conflict Resolution, ABI/INFORM Global*, junij, Vol. 3, No. 2, str. 153-161.
20. Sharp, Gene (1961): A South African contribution to the study of nonviolent action: a review. *The journal of Conflict Resolution, ABI/INFORM Global*, december, Vol. 5, No. 4., str. 395-402.
21. Surroi, Veton (1999): Kosova political life: Past as prologue?. *United Nations – Association of the USA*, december, str.1-8.
<http://www.unausa.org/site/pp.asp?c=fvKRI8MPJpF&b=476097>. Vstop na stran 22.1. 2006.
22. Žabkar, Anton (1998a): Vojaškostrateški oris: Zaostrovanje v ZR Jugoslaviji – Kosovski labirint. *Revija Obramba*, maj, str. 8-11.
23. Žabkar, Anton (1998b): Vojaškostrateški oris: ZR Jugoslavija na robu vojne – Kosovski bumerang. *Revija obramba*, julij, str. 12-14.
24. Žabkar, Anton (1998c): Vojaškostrateški oris: ZR Jugoslavija na robu vojne – Kosovske smeri na jug. *Revija obramba*, november, str. 24-26.
25. Žabkar, Anton (1998č): Vojaškostrateški oris: ZR Jugoslavija na robu vojne – Kosovski jutrišnji scenariji. *Revija obramba*, december, str. 16-20.
26. Žabkar, Anton (1999a): Vojaškostrateški oris: Kosovski pat ali mat? *Revija obramba*, januar, str. 14.
27. Žabkar, Anton (1999b): Vojaškostrateški oris: ZR Jugoslavija na robu vojne – Vročica Kosovske zime. *Revija obramba*, februar, str. 7-9.

SPLETNE STRANI

1. Albanian language education in Kosova.
<http://www.alb-net.com/old-alb-net/history.htm>. Vstop na stran 20.1. 2006.
2. Bowman, dr. M., Robert (2001): Chronology of the conflict in Kosovo.
http://www.tupbiosystems.com/articles/kosovo_conflict.html. Vstop na stran 22.1. 2006.
3. Clark, Howard: Nonviolent struggle in Kosovo.
<http://www.svenskafreds.se/konflikthantering/Clark.PDF>. Vstop na stran 20.11. 2002.
4. Correcting common misconceptions about nonviolent action. The Albert Einstein institution. Povzetek iz knjige Sharp, Gene: The politics of nonviolent action. Boston, Porter Sargent, 1973.
<http://www.aeinstein.org/organizations/org/misconceptions.pdf>. Vstop na stran 11.4. 2006.
5. Former Yugoslavia.
http://www.lib.utexas.edu/maps/europe/former_yugoslavia.jpg. Vstop na stran 14.4. 2006.
6. Hartsough, David (2004).
http://www.motherjones.com/news/special_reports/total_coverage/kosovo/history.html. Vstop na stran 15.1. 2006.
7. I dalje smo na ulicama ...
<http://www.wib-zeneucnom-belgrade.org/srpski/o-nama/ulice.htm>. Vstop na stran 20.1. 2006.
8. ICG Kosovo briefing 1, 1998.
<http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-1-9803/msg00017.html>. Vstop na stran 20.2. 2006.
9. Jansen, Richard (2002): Albanians and Serbs in Kosovo – An abbreviated history. Colorado state university.
<http://lamar.colostate.edu/~grjan/kosovohistory.html>. Vstop na stran 11.4. 2006.
10. Koinova, Maria (2001): Three outcomes of ethnic conflict: The cases of Bulgaria, Macedonia and Yugoslavia 1989-1999. European university institute, Italy.
http://72.14.207.104/custom?q=cache:fmProc1YaVkJ:www.ksg.harvard.edu/kokkali/s/GSW3/Maria_Koinova.pdf+kosovo+parallel+denisa+kostovicova&hl=en&ct=clnk&cd=13&ie=UTF-8&client=pub-0939891733504020. Vstop 15.2. 2006.

11. Kosovo administrative Division.
http://www.lib.utexas.edu/maps/europe/kosovo_adm98.jpg. Vstop na stran 14.4.2006.
12. Kosovo and its population (2003). Statistični urad Kosova.
http://www.sok-kosovo.org/pdf/population/Kosovo_and_its_population.pdf. Vstop na stran 18.2. 2006.
13. Maliqi, Shëlzen in Marković Mihailo: Kosovo/a on-line – Kosovo today.
<http://www.beta-press.com/eng1.html>. Vstop na stran 13.4. 2006.
14. McReynolds, David: Philosophy of Nonviolence.
<http://nonvilence.org/commentay/messages/2596.html>. Vstop na stran 18.11. 2002.
15. NATO' s role in relation to the conflict in Kosovo.
<http://www.nato.int/kosovo/history.htm>. Vstop na stran 14.3. 2006.
16. Ramaj, Abdyl (1997): Report on the Situation of Albanian language Education in Kosova. Priština, str 1-15.
<http://www.alb-net.com/freekosova/education/index.htm>. Vstop na stran 20.1. 2006.
17. Serbia and Montenegro: Population. EIU Viewswire New York.
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=664865431&Fmt=3&clientid=65784&RQT=309&Vname=PQD>. Vstop na stran 23.10. 2003.
18. Simons, Ken (2000): Civil society and the Kosovo crisis, 1981-1999.
http://www.interlog.com/~ksimons/civil_society_aand_the_kosovo_crisis.html. Vstop na stran 22.1. 2006.
19. Students protests in Kosova (1998). University of Prishtina Students Independent Union. <http://www.alb-net.com/old-alb-net/statement.htm>. Vstop na stran 20.1. 2006.
20. UNDP-UNV – Voluntarism in Kosovo 2004.
<http://see.oneworld.net/article/view/89781/1/29>. Vstop na stran 15.2. 2006.
21. Wall M. James (1998): Kosovo crisis: ethnic- religious battleground- conflict between Serbians and Albanians in Kosovo, Yugoslavia.
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1058/is_n9_v115/ai_20460249. Vstop na stran 29.1. 2006.
22. War resisters international's involvement in Kosov@ izdano 2.2.1999.
<http://warresisters.gn.apc.org./xyu/en/wriinkos.htm>. Vstop na stran 20.11. 2002.
23. Zaum, Dominik (2004): Kosovos Economic Predicament. University of Oxford.
www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/Denisa.pdf. Vstop na stran 11.2. 2005.

DOKUMENTI

1. S/RES/1160 (1998) – Resolucija Varnostnega Sveta OZN 1160, sprejeta 31. marca 1998 na 3868. zasedanju VS.
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscr1160.htm>. Vstop na stran 15.3. 2006.
2. S/RES/1199 (1998) – Resolucija Varnostnega Sveta OZN 1199, sprejeta 23. septembra 1998 na 3930. zasedanju VS.
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscr1199.htm>. Vstop na stran 15.3. 2006.
3. S/RES/1203 (1998) – Resolucija Varnostnega Sveta OZN 1203, sprejeta 24. oktobra 1998 na 3937. zasedanju VS.
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscr1203.htm>. Vstop na stran 15.3. 2006.
4. S/RES/1244 (1999) – Resolucija Varnostnega Sveta OZN 1244, sprejeta 10. junija 1999 na 4011. zasedanju VS.
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscr1244.htm>. Vstop na stran 15.3. 2006.

13. PRILOGE

Priloga A: 198 metod nenasilnega delovanja

THE METHODS OF NONVIOLENT PROTEST AND PERSUASION

Formal statements

1. public speeches
2. letters of opposition or support
3. declarations by organizations and institutions
4. signed public statements
5. declarations of indictment and intention
6. group or mass petitions

Communications with a wider audience

7. slogans, caricatures, symbols
8. banners, posters and displayed communications
9. leaflets, pamphlets and books
10. newspapers and journals
11. records, radio and television
12. skywriting and earthwriting

Group representations

13. deputations
14. mock awards
15. group lobbying
16. picketing
17. mock elections

Symbolic public act

18. displays of flags and symbolic colors
19. wearing of symbols
20. prayer and worship
21. delivering symbolic objects
22. protest disrobings
23. destruction of own property
24. symbolic lights
25. displays of portraits

26. paint as protest
27. new sings and names
28. symbolic sounds
29. symbolic reclamations
30. rude gestures

Pressures on individuals

31. »haunting« officials
32. taunting officials
33. fraternization
34. vigils

Drama and music

35. humorous skits and pranks
36. performances of plays and music
37. singing

Processions

38. marches
39. parades
40. religious processions
41. pilgrimages
42. motorcades

Honoring the dead

43. political mourning
44. mock funerals
45. demonstrative funerals
46. homage at burial places

Public assemblies

47. assemblies of protest or support
48. protest meetings
49. camouflaged meetings of protest
50. teach-ins

Withdrawal and renunciation

51. walk-outs
52. silence
53. renouncing honos

54. turning one's back

THE METHODS OF NONCOOPERATION

SOCIAL NONCOOPERATION

Ostracism of persons

55. social boycott
56. selective social boycott
57. lysisstratic nonaction
58. excommunication
59. interdict

Noncooperation with social events, customs and institutions

60. suspension of social and sports activities
61. boycott of social affairs
62. student strike
63. social disobedience
64. withdrawal from social institutions

Withdrawal from the social system

65. stay-at-home
66. total personal noncooperation
67. »flight« of workers
68. sanctuary
69. collective disappearance
70. protest emigration (hijrat)

ECONOMIC NONCOOPERATION: ECONOMIC BOYCOTTS

Actions by consumers

71. consumers' boycott
72. nonconsumption of boycotted goods
73. policy of austerity
74. rent withholding
75. refusal to rent
76. national consumers' boycott
77. international consumers' boycott

Action by workers and producers

78. workmen's boycott

79. producer' s boycott

Action by middlemen

80. suppliers' and handlers' boycott

Action by owners and management

81. traders' boycott

82. refusal to let or sell property

83. lockout

84. refusal of industrial assistance

85. merchants' »general strike«

Action by holders of financial resources

86. withdrawal of bank deposits

87. refusal to pay fees, dues and assessments

88. refusal to pay debts or interest

89. severance of funds and credit

90. revenue refusal

91. refusal of a government' s money

Action by governments

92. domestic embargo

93. blacklisting of traders

94. international sellers' embargo

95. international buyers' embargo

96. international trade embargo

ECONOMIC NONCOOPERATION: THE STRIKE

Symbolic strikes

97. protest strike

98. quickie walkout (lightning strike)

Agricultural strike

99. peasant strike

100. farm workers' strike

Strikes by special groups

101. refusal of impressed labor

102. prisoners' strike

103. craft strike

104. professional strike

Ordinary industrial strikes

- 105. establishment strike
- 106. industry strike
- 107. sympathetic strike

Restricted strikes

- 108. detailed strike
- 109. bumper strike
- 110. slowdown strike
- 111. working-to-rule strike
- 112. reporting »sick« (sick-in)
- 113. strike by resignation
- 114. limited strike
- 115. selective strike

Multy-industry strikes

- 116. generalized strike
- 117. general strike

Combination of strikes and economic closures

- 118. hartal
- 119. economic shutdown

POLITICAL NONCOOPERATION

Rejection of authority

- 120. withholding or withdrawal of allegiance
- 121. refusal of public support
- 122. literature and speeches advocating resistance

Citizens' noncooperation with government

- 123. boycott of legislative bodies
- 124. boycott of election
- 125. boycott of government employment and positions
- 126. boycott of government depts., agencies and other bodies
- 127. withdrawal from government educational institutions
- 128. boycott of government-supported organizations
- 129. refusal of assistance to enforcement agents
- 130. removal of own signs and placemarks
- 131. refusal to accept appointed officials

132. refusal to dissolve existing institutions

Citizens' alternatives to obedience

133. reluctant and slow compliance

134. nonobedience in absence of direct supervision

135. popular nonobedience

136. disguised disobedience

137. refusal of an assemblage or meeting to disperse

138. sit-down

139. noncooperation with conscription and deportation

140. hiding, escape and false identities

141. civil disobedience of »illegitimate« laws

Action by government personnel

142. selective refusal of assistance by government aides

143. blocking of lines of command and information

144. stalling and obstruction

145. general administrative noncooperation

146. judicial noncooperation

147. deliberate inefficiency and selective noncooperation by enforcement agents

148. mutiny

Domestic governmental action

149. quasi-legal evasions and delays

150. noncooperation by constituent governmental units

International governmental action

151. changes in diplomatic and other representations

152. delay and cancellation of diplomatic events

153. withholding of diplomatic recognition

154. severance of diplomatic relations

155. withdrawal from international organizations

156. refusal of membership in international bodies

157. expulsion from international organizations

THE METHODS OF NONVIOLENT INTERVENTION

Psychological intervention

158. self-exposure to the elements

159. the fast (fast of moral pressure, hunger strike, satyagrahic fast)
160. reverse trial
161. nonviolent harassment

Physical intervention

162. sit-in
163. stand-in
164. ride-in
165. wade-in
166. mill-in
167. pray-in
168. nonviolent raids
169. nonviolent air raids
170. nonviolent invasion
171. nonviolent interjection
172. nonviolent obstruction
173. nonviolent occupation

Social intervention

174. establishing new social patterns
175. overloading of facilities
176. stall-in
177. speak-in
178. guerrilla theater
179. alternative social institutions
180. alternative communication system

Economic intervention

181. reverse strik
182. stay-in strike
183. nonviolent land seizure
184. defiance of blockades
185. politically motivated counterfeiting
186. preclusive purchasing
187. seizure of assets
188. dumping
189. selective patronage

- 190. alternative markets
- 191. alternative transportation system
- 192. alternative economic institutions

Political intervention

- 193. overloading of administrative system
- 194. disclosing identities of secret agents
- 195. seeking imprisonment
- 196. civil disobedience of »neutral« laws
- 197. work-on without collaboration
- 198. dual sovereignty and parallel government

Vir: Helvey, Robert L. (2004): On strategic nonviolent conflict: Thinking about the fundamentals. The Albert Einstein Institution, Boston, USA, str. 153-160 iz knjige Gene Sharp, The Politics of Nonviolent Action, vol. 2: The Methods of Nonviolent Action. Boston, Porter Sargent Publishers, 1973, <http://www.wagingnonviolentstruggle.com>.

Priloga B: Zemljevid bivše Jugoslavije

Vir: http://www.lib.utexas.edu/maps/europe/former_yugoslavia.jpg

Priloga C: Zemljevid občin in večjih mest Kosova

Vir: http://www.lib.utexas.edu/maps/europe/kosovo_adm98.jpg